

Suriye 2012

Resmi Adı	Suriye Arap Cumhuriyeti
Başkent	Şam
Yüzölçümü	185.180 km ²
Nüfus	22.457.336
GSYH	64,7 milyar dolar (2011)
Hükümet Biçimi	Cumhuriyet
Devlet Başkanı	Beşşar Esad
Başbakan	Vail Nadir el Halki
Dışişleri Bakanı	Velid Muallim
Türkiye Büyükelçisi	-
Askeri Harcamalar	2,236 milyar dolar (2011) ¹
Asker Sayısı	178.0002 ²

Etnik Yapı

Arap	% 90
Diğer	% 10

Dini Yapı

Sünni Müslüman	% 75
Nusayri Müslüman	% 15
Hıristiyan	% 10

Petrol Üretimi	401.000 varil/gün (2011)
Petrol Tüketimi	292.000 varil/gün (2011)
İhracat	3,867 milyar dolar
İthalat	10,78 milyar dolar

Suriye 2012

Nebi Miş

[Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi]

Özet

Suriye'deki halk ayaklanmasının ardından çatışmaların yoğunlaşması ve katliamların artmasının ardından sorunun çözümüne yönelik uluslararası ve bölgesel çözüm arayışları 2011 yılının sonuna doğru yoğunlaşmıştır. 2012 yılında ise, Esad yönetimin yaptığı katliamları durdurmaya dönük çabalar uluslararası farklı inisiyatifler ve oluşumlar nezdinde, özellikle soruna bölgesel ve küresel güçlerin farklı yaklaşımının da bir sonucu olarak, sürdürülmüştür. Bu bağlamda çalışma, Suriye'de yaşanan krizin sonlandırılmasına dönük uluslararası ve bölgesel inisiyatifleri merkeze koyarak, sorunu ele alacaktır. Sorun ele alınırken, kronolojik sıra konular etrafında takip edilmiş, yıl içinde yaşanan gelişmeler farklı konu başlıkları üzerinden incelenmiştir. Bazı gelişmelerin ele alınması bilinçli olarak Türkiye-Suriye ilişkileri incelenirken detaylandırılmıştır. Son olarak, 2012 yılı içinde Suriye'de ortaya çıkan tablonun siyasal, toplumsal ve ekonomik yönüne bazı sayısal veriler temelinde değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Suriye | Arap Baharı | Suriye'ye Komşu Ülkeler Toplantıları | Cenevre Süreci | Arap Birliği Türkiye-Suriye İlişkileri | ABD | Rusya | İran | Mülteciler Sorunu

Syria 2012

Abstract

By the end of 2011, the involvement of international actors in the Syrian crisis become more visible with the bloody civil war causing catastrophic outcomes such as deadly massacres and intensifying clashes. These regional and international initiatives aiming to stop Bassar Assad have continued in 2012 as well. The involvement of all relevant actors in solving the crisis became a necessary prerequisite. To better understand the situation in Syria, the efforts and initiatives to end the war will be at the center of this study. By doing so, a detailed analysis of the civil war in Syria will be investigated. Various developments with regards to the conflict in Syria are being covered on a chronological basis. Some of these issues have been intentionally left to the Turkey-Syria relations title as they are very much intertwined. Finally, political, social and economic aspects of the Syrian civil war have also been thoroughly examined in lights of statistical parameters.

Keywords: Syria | Arap Spring | Turkey's Syria Relations | Russia | USA | Iran | Geneva Initiative | Group of Friends of the Syrian People | Syrian Refugees

Çözüm Arayışları: Bölgesel ve Uluslararası Girişimler

Arap Birliği Barış Planı

Arap Birliği kuruluşundan itibaren bölgesel sorunların çözümünde etkili olabilecek, tüm üyelerin ortak bir politika etrafında birleştirildiği bir siyasi aktör olmaktan hep uzak kalmıştır. Ancak özellikle Arap Baharı'nın bölgede getirdiği hareketlenme ve değişim, Arap Birliği'ne de yansımış ve Libya ve Suriye konusunda önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Özellikle Suriye'deki savaşın sona erdirilmesi için Şam yönetimine önemli bir bölgesel baskı kurmuştur. Esad yönetiminin Suriye halkının haklı demokrasi ve özgürlük taleplerini dikkate almayarak halka karşı kullandığı şiddet politikasını gerekçe göstererek, 12 Kasım 2011 tarihinde Suriye'nin üyeliğini askıya almıştır.³ Suriye'nin üyeliğini askıya almadan önce Arap Birliği, Suriyeli yetkililerle birçok görüşme gerçekleştirmiş, ancak Suriye her defasında verdiği sözü tutmamıştır. 27 Kasım 2011'de Birlik, tarihi sayılabilecek ikinci bir karar alarak Suriye'ye siyasi ve ekonomik alanda yaptırım uygulanmasına yönelik tutumunu netleştirmiştir.⁴ Arap Birliği'nin bu kararlı tutumunun ardından, 19 Aralık 2011 tarihinde Kahire'de Suriye ile Arap Birliği arasında Arap gözlemcilerin Suriye'de görev yapmalarına izin veren protokol imzalanmıştır.⁵ Protokolün uygulaması için izlenecek yol konusunda hem Suriye muhalefeti hem de diğer bölgesel ve küresel aktörler tarafından çeşitli itirazlar gelse de önce 60 kişilik bir grup olarak düşünülen Arap Birliği gözlemci heyeti, daha sonradan 13 ülke ve 6 farklı kuruluştan 170'in üzerinde gözlemci üyeden oluşmuş ve 24 Aralık'ta Suriye'ye gitmiştir.⁶

Arap Birliği gözlemci heyetinin görev yapacağı yerler Şam rejimi tarafından belirlenmiş, ancak Suriyeli muhalifler gözlemci heyetinin öncelikle, katliamların yoğun olarak gerçekleştirildiği, Humus başta olmak üzere, Dera, Hama ve Şam gibi yerlerde inceleme yapması gerektiğini ısrarla dile getirmişlerdir. Gözlemci heyeti başkanlığına Sudan'da soykırıma karıştığı iddia edilen General Mustafa el-Dabi'nin getirilmesi, heyete karşı medyada yoğun bir eleştirinin dile getirilmesine neden olmuş, el- Debi'nin Humus'taki ilk izlenimlerin arkasından kaygı verici bir durumun olmadığını açıklaması, Katar başta olmak üzere bazı Körfez ülkelerinin, gözlemci heyetine kuşku ile yaklaşımlarını doğurmuştur.⁷ Katar, gözlemci heyetinin Suriye'de bulunmasının sorunun çözümünde katkı yapmayacağı yönündeki eleştirilerini sürdürmüş ve çözüm önerisi olarak Arap Barış Gücü'nün oluşturularak Suriye'ye gönderilmesini teklif etmiştir.⁸ Bu dönemde Arap ülkelerinin çoğunluğunun Suriye'deki çatışmaları sonlandırmaya dönük yaklaşımı ve özellikle diyalogun ön planda tutulmasını önceleyen siyaseti birçok ülkenin itirazı ile karşılaşmış ve destek bulmamıştır.

19 Ocak itibarı ile Arap Birliği'nin gözlemci heyetinin Suriye'de misyon görevi sona ermiş ve heyetin hazırladığı rapor kamuoyuna resmi olarak açıklanmadan 22 Ocak 2012 tarihinde Kahire'de kapalı bir oturumda gündeme alınmıştır. Daha sonradan ayrıntılarına ulaşılan raporun içeriğine bakıldığında büyük bölümü, misyonun nasıl oluşturulduğu, çalışma düzeni, kimlerin katıldığı hangi bölgelerde kaçır kişinin bulunduğu gibi hususlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla da sorunun özüne inmemektedir. Suriye'deki çatışmalarla ilgili olarak ise hükümeti ve muhalifleri çatışma konusunda bir denge içinde aktardığı görülmektedir. Ayrıca, medyada ortaya çıkan görüntü ve katliamlarla ilgili iki tarafın ortak sorumlu olduğu gibi bir sonuca varmaktadır.⁹ Raporun bu şekilde ortaya çıkması özellikle Suudi Arabistan ve Katar tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Rejim karşıtı grupların da raporda suçlu gibi gösterilmesiyle büyüyen gerginlik, Suudi Arabistan'ın kendi gözlemcilerini misyondan çekmesi ile sonuçlanmış¹⁰ ardından da diğer Körfez ülkeleri de misyondaki gözlemci heyetlerini ve desteklerini çekmişlerdir.¹¹

Arap Birliği gözlemci heyeti göndermenin yanında Suriye için bir barış planını oluşturulmasını gündeme almış ve Mısır'da Dışişleri Bakanları düzeyinde yaptığı toplantıda Suriye'deki şiddeti sona erdirmeyi hedefleyen barış planını açıklamıştır. Planda, devlet başkanı Esad'dan, başkan yardımcısını muhalefetle iki hafta içinde görüşmeler yapması için yetkilendirmesi ve iki ay içinde ulusal birlik hükümetini kurması istenmiştir. Ayrıca Birlik, sürecin uluslararası gözlemciler denetiminde sürdürülerek çok partili hayatın mümkün olabileceği bir seçimin yapılması gerektiğini belirtmiştir. Arap Birliği bir taraftan bu planı ortaya koyarken aynı zamanda sorunu Birleşmiş Milletler'e taşıma konusunu gündeme almıştır.¹² Barış planına Lübnan ve Cezayir çeşitli gerekçelerle çekinceler koymuşlardır. Esad yönetimi ise Arap Birliği gözlemci heyetinin bir ay daha Suriye'de kalmasına yönelik talebi olumlu karşılarken, Esad'ın görevini yardımcısına devretmesine yönelik hususları reddetmiş ve

sorunun Arap Birliği üzerinden uluslararasılaştırılma çabalarına tepki göstermiştir.¹³ Bu tepkinin akabinde Arap Birliği 28 Ocak'ta Suriye'deki gözlemci heyetinin faaliyetlerini durdurduğunu açıklamıştır.¹⁴

Arap Birliği gözlemci heyetinin Suriye'ye yönelik barış planında dile getirildiği unsurlar, Birlik nezdinde bir sonuç üretmeyeceği anlaşılınca¹⁵ söz konusu plan, BM'ye taşınmıştır. BM'ye sunulan taslağın hazırlanmasında Fransa ve İngiltere'den de yardım alınırken, özellikle Rusya'nın endişelerini gidermeye de yönelik bir tutum takınılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Esad'ın görevini yardımcısına devretmesi, geçici bir ulusal birlik hükümetinin kurulması, bu geçici hükümetin bir seçim takvimi hazırlayarak erken seçimlerin yapılması için ulusal bir diyalog ortamının sağlanması taslakta yer almıştır. Ancak taslağın müzakereleri sırasında Rusya ve Çin, Esad'ın istifasının şiddete son verilmesi süreci için bir ön koşul olarak dayatılmayacağını belirtmişlerdir. Ayrıca bu ülkeler, taslakta yer alan "başka önlemler" ifadesinin ülkeye askeri müdahale yolunu açacağını ileri sürerek, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde (BMGK) söz konusu tasarıyı veto edeceklerini önceden açıklamışlardır. İlk metinde yer alan ifadeler Rusya'nın itirazları üzerine Fas tarafından Rusya'nın itirazlarını giderecek şekilde yeniden düzenlenerek BMGK'nın gündemine getirilmiştir. İlk metinde Beşar Esad'ın görevi bir yardımcısına bırakması ve ardından seçimlere gidilmesi istenirken, yeni metinde bu ifade tamamen çıkarılmış ve Suriye'ye silah gönderilmesinin engellenmesi talebi de yeni metinde yer almamıştır.¹⁶ Tüm bu çabalara rağmen, 4 Şubat tarihinde bu yeni tasarı BMGK'da görüşülmüş ve Konsey'in daimi üyelerinden Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.¹⁷ Rusya Dışişleri Bakanı Sergei Lavrov veto gerekçesini, karar metninde Suriye'de olup bitenlerden sadece Suriye lideri Beşar Esad'ın sorumlu tutulması ve silahlı muhalif gruplara ilişkin bir önlem önerilememesi olarak açıklamıştır.¹⁸ BM Genel Kurulu 17 Şubat'ta yaptığı toplantıda Esad rejiminin muhaliflere karşı zor kullanmasını kınayan ve Arap Birliği tarafından desteklenen karar tasarısını kabul etmiştir. Bağlayıcılığı olmayan ve Cumhurbaşkanı Esad'ın görevi bırakmasının istendiği karara 137 ülkenin evet oyu vermesi, her ne kadar karar bağlayıcı olmasa da, Suriye muhalefetine uluslararası destek açısından önemliydi. "Hayır" oyu veren 12 ülkenin içerisinde Çin, Rusya, İran, Venezuela, Küba ve Kuzey Kore bulunmaktaydı.¹⁹

Annan Planı

BM Güvenlik Konseyi'nde Rusya ve Çin'in Suriye ile ilgili karar tasarısını veto etmesinin ardından, Esad yönetimi Suriye'de şiddetin dozunu artırmış ve sivil halkta yaşanan kayıplar gittikçe artmıştır.²⁰ Bu bağlamda uluslararası toplum sorunun çözüm arayışlarını her anlamda yoğunlaştırmıştır. Daha önceden yol haritası veto ile sekteye uğrayan Arap Birliği ve BM, Suriye'deki krizin çözümüne yönelik çabaların artırılması için eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ı, 23 Şubat 2012 tarihinde BM-Arap Birliği özel temsilcisi olarak

atamıştır. Söz konusu atama BM Genel Kurulu'nun 16 Şubat'ta aldığı 66/253 sayılı karar gereğince yapılmıştır. İlgili kararda, halka yönelik şiddet ve güç kullanımı politikasının sonlandırılması, tutukluların serbest bırakılması, Arap Birliği kurumları ile Arap ve uluslararası basın mensuplarına ülkeye engelsiz bir şekilde girme imkânı tanınması, iktidar ile muhalefet arasında Arap Birliği himayesinde siyasi bir diyalogun tesisi edilmesi ve BM Genel Sekreteri ile ilgili BM kuruluşlarının, Arap Birliği'nin krizin aşılmasına yönelik çabalarına bir Özel Temsilci atamak ve teknik/lojistik destek vermek suretiyle yardımcı olması gibi hususları içermekteydi.²¹

Suriye ordusunun ağır silahlarla sivil halka yönelik gerçekleştirdiği katliamların yoğunlaştığı bir dönemde Annan, Suriye'ye bir ziyaret gerçekleştirmiş ve Devlet Başkanı Esad ile görüşmüştür. Kofi Annan bu iki günlük Şam ziyaretinde, Esad'a bir dizi somut öneride bulunmuş ve söz konusu önerilerle ilgili Esad'ın tavrını anlamaya çalışmıştır.²² Annan, Şam'ın ardından Türkiye²³ ve Katar başta olmak üzere diğer bazı bölge ülkelerine de ziyaret gerçekleştirecek, sorunun çözümünde bu ülkelerin desteğini istemiştir. Bu ziyaretlerinin ardından 16 Mart'ta "Suriye için Annan Barış Planı" olarak adlandırılan 6 maddelik plan Esad yönetimine sunulmuştur. Annan Suriye ile pazarlıkları bir taraftan yürütürken diğer taraftan da sorunun en başından beri Suriye rejimine destek veren Rusya, Çin ve İran'a birer ziyaret gerçekleştirecek bu ülkelerin desteğini istemiştir. Çeşitli çekinceleri olsa da her üç ülke prensipte bu plana destek vermişlerdir. Annan'ın Çin'de bulunduğu sırada²⁴ Esad hükümeti, Rusya'nın da telkini ile 27 Mart tarihinde söz konusu planı kabul ettiğini duyurmuştur.²⁵ Söz konusu plan altı maddeden oluşmuş ve maddeler daha çok çatışmaların durması için uygun ortamın oluşturulmasına yönelik olarak düzenlenmiştir:

1. Suriyeli halkın meşru taleplerine ve endişelerine yanıt verecek şekilde Suriyeliler tarafından yürütülecek ve herkesi kapsayacak siyasi süreç için özel temsilciyle çalışmayı taahhüt etmek ve bu amaçla müzakereler için gerekirse bir temsilcinin atanmasına onay vermek.
2. Saldırıları sonlandırıp, BM tarafından denetlenecek ateşkesin derhal sağlanması, bu amaçla öncelikle Suriye hükümetinin, halkın yaşadığı bölgelerde ağır silahların kullanılmasına son vermesi ve askerlerin geri çekilmesi; muhalefetin ve Suriye'deki diğer unsurların, saldırıları bırakıp ateşkesin sağlanması için işbirliği yapması.
3. İnsani yardımın gerekli olan her yere ulaşabilmesi için ilk adım olarak derhal uygulanmak üzere günde 2 saat insani yardım için çatışmaların durdurulması.
4. Keyfi olarak tutuklanan ve gözaltına alınanların serbest bırakılması.
5. Gazetecilerin ülke içinde serbestçe dolaşmalarının sağlanması.
6. Barışçıl toplanma ve protesto hakkına saygı duyulması.²⁶

Annan'ın altı maddelik barış planına Şam yönetimi 27 Mart 2012 tarihinde olumlu cevap vermesinin ardından, 10 Nisan'dan itibaren ülkedeki tüm silahlı güçler ateşkese başlayacağı, 12 Nisan tarihinden itibaren ateşkesin

tam olarak uygulanması kararlaştırılmıştır.²⁷ BM Güvenlik Konseyi, Suriye'ye 250 kişiden oluşan bir gözlemci heyeti atama kararı almış ve ilk aşamada 16 Nisan'da 30 gözlemci gönderilmesini onaylamıştır. Sonrasında, BM Genel Sekreteri Ban Ki-mun planlanan gözlemci sayısının 250 kişiden 300'e yükseltilmesini gündeme getirmiştir.²⁸ Ateşkesin ilan edilmesinin ardından Suriye yönetimi görünürde ateşkese uyacağını bildirirse de uygulamada katliamlara devam etmiş, Mayıs'ın son haftası Hama yakınlarındaki Hule'de 108 kişinin öldüğü ve 300 kişinin yaralandığı saldırıdan sonra, Annan 28 Mayıs'ta bir kez daha Suriye'ye giderek Şam yönetimi ile görüşmüştür. Görüşmenin ardından Annan'ın "topyekûn savaş yaklaşıyor" açıklaması²⁹ Esad yönetiminin barış planına uymayacağını bir işareti olarak yorumlanmıştır. Temmuz ayına kadar barış planının uygulanamaması ve şiddetin devam etmesi üzerine³⁰ Annan özellikle Rusya'nın da olumlu bakabileceği muhaliflerin de temsil edileceği bir geçiş hükümeti önerisini tartışmaya açmış ve Moskova bu öneriye sıcak bakmıştır.³¹ Bu bağlamda, Annan 10 Temmuz'da tekrar Esad'la bir araya gelmiş ve yeni bir yaklaşım üzerinde çalıştıklarını açıklamış³² ardından İran'a giderek ateşkes konusunda bir kez daha Tahran'ın yardımını istemiştir.³³

19 Temmuz'da BM Güvenlik Konseyi batılı bazı ülkelerin hazırladığı ve Esad yönetimine ağır silahlar kullanmayı bırakmazsa daha ağır yaptırımlar uygulamayı hedefleyen bir karar tasarısını görüşmüş, ancak Çin ve Rusya'nın vetosu yüzünden BM'nin Suriye konusunda işlevsizliği bir kez daha ortaya çıkmıştır.³⁴ 20 Temmuz'da da BM Güvenlik Konseyi Suriye'de bulunan gözlemci heyetinin görev süresini son kez 30 gün daha uzatılmasını oybirliği ile kararlaştırmıştır.³⁵ Ancak Ağustos ayının ikinci yarısına gelindiğinde, Suriye'de çatışmaların başladığı günden itibaren 20 bine yakın insan hayatını kaybetmişti. Bu sonuçlarla birlikte hem bölgesel hem de küresel aktörler yeni kararlar almışlardır. Önce 14-15 Ağustos 2012 tarihlerinde Cidde'de düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 4. Olağanüstü İslam Zirvesi'nde Suriye'nin İİT üyeliği askıya alınmıştır.³⁶ Ardından da 17 Ağustos'ta BM Güvenlik Konseyi misyonun devam edebilmesi için gereken koşullardan biri olan "ağır silah kullanımına son verilmesi ve şiddetin azalması" koşulunun yerine gelmediği gerekçesiyle misyonun görevine son vermiştir. Dolayısıyla da Suriye'deki krizin çözüme kavuşturulması sürecinde arzu edilen ilerlemelerin sağlanamaması ve şiddetin artarak devam etmesi üzerine, görev süresinin bitiminin ardından süre uzatımı talebinde bulunmayan³⁷ Kofi Annan'ın yerine, 17 Ağustos 2012 itibarıyla Cezayir'in eski Dışişleri Bakanı Lahdar İbrahimi (Lakhdar Brahimi) atanmıştır.³⁸ İbrahimi göreve geldikten sonra Türkiye³⁹, Rusya ve diğer birçok ülkeye sorunun çözümüne yönelik istişarelerde bulunmak için ziyaretler gerçekleştirmiştir. Özellikle Rusya ve Çin İbrahimi'den "Cenevre Mutabakatı"na sahip çıkması yönünde beklentilerini dile getirirler de, Annan'dan sonraki çabalar prosedürden öteye gitmeyen uğraşlar olarak devam etmiştir.

Suriye'nin Dostları Toplantıları

BM'nin Suriye'de çözümü kolaylaştıracak bir inisiyatifi Rusya ve Çin'in veto etmesinden dolayı gerçekleştirilememesinin neticesi olarak, alternatif çözüm arayışları çerçevesinde ilki 24 Şubat 2012 tarihinde Tunus'ta gerçekleştirilen "Suriye'nin Dostları" toplantıları yeni bir süreç olarak başlatılmıştır. Bu toplantıların başlatılma gerekçesi, özellikle Suriye muhalefetini güçlendirmeye dönük çabaların yoğunlaştırılması ve muhalefetin meşruiyetinin sağlanarak bu grupların tek çatı altında toplanmasını sağlamak ve bu minvalde muhalefete çeşitli düzeylerde yardım yapmaktır. Bu anlamda 2012 yılında Tunus, İstanbul, Paris ve Marakeş'te uluslararası katılımın yoğun olduğu dört büyük toplantı yapılmıştır. Tunus'taki ilk toplantıya 70'in üzerinde ülkeden temsilci katılmış, Rusya ve Çin bu toplantıya temsilci göndermemiştir. Toplantıda öncelikle Suriye'de yaşanan insanlık dramına ve sivil katliamlara tekrar dikkat çekilmiş ve acil bir çözümün bulunması için çağrıda bulunulmuştur. Ayrıca, Esad yönetimine karşı yaptırımların sürdürülmesi vurgulanmıştır. Toplantıda "Suriye Ulusal Konseyi'nin (SUK) Suriye halkının "meşru temsilcilerinden biri" olduğu kabul edilmiştir. Toplantıda müdahaleye yönelik "Arap gücü" oluşturulması gibi öneriler gelse de somut bir sonuç ortaya çıkarılmamıştır. Sadece Suriye lideri Beşar Esad'ın iktidarı devretmesi ve Arap Birliği gözetiminde seçimlere gidilerek bir geçiş hükümetinin kurulması tavsiye edilmiştir.⁴⁰ Toplantıdaki katılımcı ülkeleri, Esad yönetimi "Suriye'nin düşmanları" olarak adlandırmış⁴¹, Türkiye ise bu çabalara yoğun destek vermiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ilk toplantının Tunus'ta yapılmasını Türkiye'nin tercih ettiğini, bu anlamda Tunus'un Arap baharının, "haklı taleplerin" "özgürlük meşalesinin" ve "ilk serbest seçimlerin" yaşandığı ülke olması açısından sembolik anlamlar taşıdığını belirtmiştir.⁴²

Suriye'nin Dostları Toplantısı'nın ikincisi, 1 Nisan 2012 tarihinde İstanbul'da gerçekleştirilmiş, toplantıya Birleşmiş Milletler, Arap Birliği, Avrupa Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, Körfez İşbirliği Teşkilatı ve Afrika Birliği temsilcilerinin de bulunduğu toplam 83 ülke ve çok sayıda uluslararası örgüt katılmıştır. Toplantının hemen öncesinde, 27 Aralık 2011 tarihinde ilan edilen Kofi Annan'ın Barış Planı'nı Suriye yönetiminin kabul ettiğini açıklaması⁴³, uluslararası toplum ve Türkiye tarafından kuşku ile karşılanmış ve uluslararası toplumu oyalamaya dönük yeni bir girişim olarak değerlendirilmiştir. Davutoğlu söz konusu toplantının hem Suriye yönetimine hem de BM Güvenlik Konseyi'ne açık bir mesaj olduğunu belirtmiş, "Güvenlik Konseyi'nden Suriye halkını koruma ve onların meşru taleplerini yerine getirme konusunda gerekli desteği" göremediği için böyle bir toplantının gerçekleştirildiğini açıklamıştır. Toplantıda kabul edilen kararların en önemli unsurlarından birisi, Suriye muhalefetinin resmi muhatap olarak tanınması ve Annan Planı'nın Esad yönetimi tarafından kabul edilmesi çağrısı olmuştur.⁴⁴ Ayrıca geçiş sürecinin nasıl olması gerektiğine yönelik tutum da bu konferansta şekillenmiş ve genel çerçeve olarak, "Suriye'nin mevcut ku-

rumlarının korunması ve yeni Suriye'nin parlamenter bir demokrasi olması gerektiği hususları⁴⁵ vurgulanmıştır. Suriye Barış Planı'nın Suriye yönetimi tarafından toplantının hemen öncesinde kabul edildiğinin açıklanması kuşku ile karşılanırsa da toplantı sonucunda çıkan bildirinin içeriğine bakıldığında hala söz konusu plana da şans tanındığı anlaşılmaktadır. Diğer taraftan da Özgür Suriye Ordusu'na belirli alanlarda yardım yapılması da bu toplantı sonrası uygulamaya konulmuştur.⁴⁶

Suriye'nin dostları toplantısının üçüncüsü 100'ü aşkın ülkeden temsilcilerin ve Suriyeli muhalif grupların katılımıyla 6 Temmuz 2012 tarihinde Paris'te gerçekleştirilmiştir. Toplantının sonunda, Suriye'ye uygulanan yaptırımların sıkılaştırılarak, daha fazla ülke tarafından benimsenmesi için birlikte çalışılması ve muhalefete sağlanan desteğin artırılması kararlaştırılmıştır. Suriye yönetimine yönelik önlemlerin ele alındığı toplantıda, 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre'de yapılan Suriye toplantısında karara bağlanan "geçiş hükümeti kurulması" önerisi ve bu kapsamda BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi Annan'ın altı maddelik planının etkili bir şekilde uygulanması istenmiştir. Ayrıca, Rusya ve Çin'den Suriye yönetimine verdiği desteğe son vermesi vurgulanarak, Suriye'ye yönelik ve gerekirse güç kullanımına da yeşil ışık yakan BM sözleşmesinin güç kullanımına olanak veren 7. maddesinin hayata geçirilmesi çağrısında bulunulmuştur. Toplantıda konuşan ev sahibi ülkenin Cumhurbaşkanı François Hollande, Beşar Esad'ın iktidardan ayrılması ve ülkede bir geçiş hükümeti kurulması gerektiği konusunu öne çıkarırken, ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton ise, "Rusya ve Çin'in, Esad'ı desteklemesinin bedelini ödemeleri gerektiğinin açıkça ortaya konmasını" belirtmiş ve Suriye'de siyasi değişim sağlanması için yaptırımlarla desteklenen bir BM kararı çıkarılması çağrısında bulunmuştur.⁴⁷ Clinton'un bu açıklaması uluslararası çevreler tarafından bir ulti-matom olarak yorumlanmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ise Suriye yönetiminin meşruti-yetini kaybettiğini ifade ederek, bu ülkedeki akan kanın sona erdirilmesi için etkili bir geçiş dönemi hükümetinin işbaşına gelmesinin gerekli olduğunu vurgulamış ve Suriyeli muhaliflere gerekli desteğin verilmesinin önemine vurgu yapmıştır.⁴⁸

Suriye'nin Dostları toplantılarının en önemli gündem maddelerinden birisini Suriye ulusal muhalefetine destek konuları oluşturmuştur. Ancak tüm cabalara rağmen, Suriye'nin Dostları toplantılarında Suriye halkının meşru temsilcisi olarak kabul edilen Suriye Ulusal Konseyi etkinlik ve kapsayıcılık konusunda bekleneni verememiştir. Dolayısıyla bu örgüt çoğu zaman kapsayıcı olmamakla ve belirli grupların etkisinde olduğu suçlamalarına maruz kalmıştır. Ayrıca Suriyeli Kürt gruplar başta olmak üzere birçok muhalif grup ve aktör Suriye Ulusal Konseyi'ne çeşitli gerekçelerle katılmamışlardır. Ulusal Konsey'in gittikçe daha da etkisizleşmesi üzerine geniş katılımlı bir çatı örgütünün oluşturulmasına yönelik çabalar sonuç vermiş, Suriyeli tüm muhalifleri birleştirecek ortak bir platform oluşturulması amacıyla 8-11 Kasım tarihleri arasında Ulusal Devrim İnisyatifi (UDİ) adı altında Doha'da gerçekleştirilen toplantılar sonucunda, 11 Kasım 2012 tarihinde "Suriye Muhalefet ve Dev-

rim Güçleri Ulusal Koalisyonu” adlı yapı teşkil edilmiştir. Ulusal Koalisyon Başkanlığına eski Emevi camisi imamı Muaz el Hatip, seçilmiştir.⁴⁹ Yeni çatı örgütü, Doha toplantısının ardından Suriye muhalefetine toparlamak ve muhalefetin kendi arasındaki çatışmaları sonlandırmak için yoğun bir çalışma içine girmiş ve uluslararası toplum tarafından meşru olarak tanınması Aralık ayına kadar ertelenmiştir.

12 Aralık 2012 tarihinde Marakeş’te Suriye’nin Dostları dördüncü toplantısında bu yeni örgüt meşru olarak tanınmıştır. 114 ülke ve 13 uluslararası kuruluşun temsil edildiği toplantının en önemli sonucu, “Suriye Muhalif ve Devrimci Güçler Ulusal Koalisyonu”nun da (SMDK) toplantıya katılması ve resmen tanınmasıdır.⁵⁰ Toplantıdan bir gün önce ABD’nin SMDK’yı Suriye halkını temsil etmek için yeterli siyasi hoşgörüyü sahip olduğu gerekçesiyle meşru olarak tanınması, diğer ülkelerin de bu toplantıda muhalefete desteğini güçlendirmiştir. Bu toplantıda Esad’ın görevi bırakması tekrarlanmış, siyasal geçiş sürecinin nasıl sağlanacağı konuları ele alınmış ve muhalefete desteğin hangi konular etrafında yapılacağıın çerçevesi yeniden çizilmiştir. Bu çerçevede, SMDK lideri Muaz el-Hatib’in toplantıya katılarak bir konuşma yapması ve siyasi destek yanında ekonomik destek talep etmesi yeni bir süreçte de işaret etmekteydi.⁵¹

Cenevre Mutabakatı

Suriye’de ortaya çıkan şiddeti durdurmaya yönelik olarak, en baştan itibaren uluslararası alanda birçok farklı oluşum ve toplantılar ortaya çıkmıştır. Bu toplantıların farklı adlar ve çatılar altında yapılmasının en önemli nedenlerinden biri, önce BM nezdinde uluslararası toplumun ortaklaşa bir karar alamaması ardından da bölgesel inisiyatifler üzerinden yürütülen çabaların Suriye konusunda farklılaşan ajandalarıydı. Dolayısıyla, 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre’de “Suriye Eylem Grubu” adı altında uluslararası bir toplantının düzenlenmesi, BM dışında tüm tarafların katılabileceği bir yapıyı ortaya çıkarmak içindi. Dönemin BM ve Arap Birliği’nin Suriye özel temsilcisi Kofi Annan’ın girişimiyle organize edilen toplantı Suriye’nin dostları toplantısına en başından itibaren Çin ve Rusya’nın katılmamasından dolayı bu ülkelerin de katılabileceği meşruiyeti yüksek bir toplantı olarak düşünülmüştü. Sonradan 1. Cenevre süreci olarak adlandırılan bu toplantıya, BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri başta olmak üzere Türkiye, Irak, Katar, Kuveyt ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi ile BM Genel Sekreteri katılmıştır.

Suriye’deki katliamı durdurmaya yönelik, daha sonradan da çokça atfı yapılan bu toplantının en önemli yanı, BM daimi temsilcilerinin üzerinde mutabık olduğu nihai bir bildirinin ortaya çıkmasıydı. Toplantının ana gündem maddesi Esad sonrası döneme ait yol haritasının nasıl oluşturulacağıydı. Ancak bu konuda en yoğun tartışma geçiş sürecinde Esad’ın rolünün ne olacağı ile ilgiliydi. Toplantıdan çıkan kararlara bakıldığında ilk somut öneri, tarafsız bir ortam yaratmak amacıyla bir geçiş hükümetinin kurulmasıdır. Bu geçiş

hükümetine muhalefet grupları başta olmak üzere Suriye'deki tüm taraflar katılacaktır. Buradan anlaşılacak ise Rusya'nın dayatmasıyla geçiş hükümetinde Esad'ın da bulunacak olmasıdır.⁵² Bildiride ayrıca anayasal düzenin ve adalet sisteminin gözden geçirilerek sonucun halk onayına sunulması, anayasal düzen kurulduğunda, özgür ve çok partili seçimler için hazırlanılması, kadınların geçiş sürecinin tüm safhalarında tam anlamıyla temsil edilmesi gibi hükümler de bulunmaktaydı.⁵³ Toplantıda Annan'ın altı maddelik barış planının desteklenmesi kararı çıkmış, Suriye yönetimi, Rusya ve Çin'in süreçteki rolüne atıfla, çıkan kararları olumlu bulmuştur.⁵⁴ Suriye Ulusal Konseyi ise "Cenevre Mutabakatı"na kendilerini dışladığı gerekçesiyle karşı çıkarak, Esad sonrası yönetim için mezhepçi temelde teşkil edilecek dışarıdan dayatılan hükümet modellerine itiraz edeceklerini belirtmiştir.⁵⁵ Cenevre Süreci temelinde "Suriye Eylem Grubu", toplantıda çıkan sonuçları uygulamaya dönük birçok kez farklı ülkelerde toplansalar da çözüme dönük somut bir çıktı üretememişlerdir. Ancak Rusya ve Çin Suriye ile ilgili hemen hemen tüm tartışmalarda çözümün sadece Cenevre Mutabakatı ekseninde olabileceği yönünde ısrar etmişlerdir.

Suriye Krizinin Çözünsüzlüğünde Rusya ve İran Faktörü

Rusya

Rusya, Suriye'de yaşanan halk hareketinin başından itibaren dünyada Şam yönetiminin kaderini belirleyen en önemli aktörlerden biridir. Rusya'nın bu durumunu açıklayan üç temel neden sayılabilir. Birincisi, Moskova'nın, Suriye'yi BM'de veto gücünü kullanarak diplomatik olarak koruması ve rejimin ayakta kalmasının yegâne garantisi olan Suriye ordusunun teçhizat bakımından en büyük destekçisi olmasıdır. İkincisi, Suriye'nin hava savunma sisteminin hemen hemen tamamına yakınının Rusya tarafından sağlanması ve kontrol edilmesidir. Üçüncüsü ise Rusya'nın bugün elinde kalan iki dış deniz üssünden birisi olan Suriye'nin Tartus limanındaki lojistik ve bakım üssünün stratejik bakımdan önemi ile ilgilidir. Çünkü Rusya, limandaki bu üssünde bulunan radar sistemi vasıtasıyla bölgedeki her türlü gelişmeyi kontrol edebilmektedir.

2012'nin ilk aylarında Suriye'nin silah alımları ile ilgili yayınlanan raporlarda bu alımların yüzde 78'nin Rusya'dan sağlandığı ve 2007'den 2011'e kadar bir önceki yıla göre yüzde 580 arttığı düşünüldüğünde⁵⁶ Esad rejiminin ayakta kalmasında Rusya'nın önemi daha net anlaşılabilir. Elindeki silahların yüzde 90'a yakını Rus yapımı olan Suriye yönetimi, 2012-2013 yılı için Rusya ile Suriye arasında 4 milyar dolarlık silah anlaşması imzalamıştır.⁵⁷ Rusya Esad yönetiminin ayakta kalması için bir taraftan silah satışını en üst düzeyde tutarken aynı zamanda uluslararası ambargolar ve müdahaleye karşı çıkmış, BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkını önceki yıllarda olduğu gibi Suriye'nin lehine kullanmıştır.⁵⁸ 4 Şubat 2012'de Suriye'ye bir müdahalenin yolunu açabilecek karar tasarısını Çin'le birlikte veto etmiştir. Rusya Dışişleri

Bakamı Lavrov, veto gerekçesini “Suriye’deki şiddet olaylarından tek başına Esad’ın sorumlu tutulması doğru değil” sözleriyle açıklamıştır.⁵⁹ Rusya bir taraftan müdahaleye karşı veto kartını sonuna kadar kullanırken, zaman zamanda uluslararası toplumla birlikte hareket etmiştir. 21 Mart 2012 tarihinde BM ve Arap Birliği Suriye temsilcisi Kofi Annan’ın altı maddelik Suriye barış planının kabul edilmesi yönündeki oylamada olumlu oy kullanması bunun nadir örneklerinden biridir.⁶⁰

Bu kararın hemen ardından Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Rusya Federal Dış İstihbarat Servisi Başkanı Mihail Fradkov, Şam’a giderek ülkesinin Esad yönetiminin yanında olduğunu en net biçimde göstermiş ve burada büyük kalabalıklar tarafından Rus ve Suriye bayrakları ile karşılanmışlardır. Lavrov ziyaretinin ardından yaptığı açıklamada, Esad’ın, yetkilerini azaltarak demokratik hakları arttıran yeni bir anayasa için en kısa sürede referanduma gidilmesi, en geç Mayıs ayında da ülke çapında gelen seçimler yapılması ve Esad yönetiminin muhalefetle görüşmeye hazır olduğu gibi hususlarda uzlaşmaya varıldığını dile getirmiştir.⁶¹ Sonuç olarak, yıl içinde Rusya uygulamış olduğu politikalarla Esad rejimini en üst düzeyde desteklemiştir. Bu bağlamda, yıl içinde birçok kez Suriye’nin en büyük ikinci liman şehri olan Tartus’taki Askeri Deniz Üssü’ne Rusya’nın savaş gemilerinin yanaşması⁶² dünya kamuoyuna bir mesaj ve rejime destek olarak değerlendirmek mümkündür. 5-6 Haziran’da Rusya Devlet Başkanı Putin’in Çin ziyaretinde⁶³ ve 13 Haziran Lavrov’un İran ziyareti⁶⁴ sırasında Suriye konusunda ortak tutumların devam ettirileceğinin en üst düzeyde ifade edilmesi Şam yönetimini cesaretlendiren diğer önemli gelişmelerdir.

Rusya’nın 2012 Suriye politikasının seyrinde Türkiye en önemli ülkelerden biridir. Özellikle Rusya’nın da dâhil olduğu Türkiye-Suriye gerginliklerinde Moskova yönetimi uluslararası tepkileri Şam yönetimi adına cevaplayan bir pozisyonadadır. Bu husus uçak krizlerinde net olarak ortaya çıkmıştır. Suriye tarafından Türkiye uçağının düşürülmesinin ardından Batı basınında, olayda Rusya’nın parmağının olduğuna yönelik yayınlanan haberler ve Rus yetkili makamların uçağın düşürülmesi ile ilgili ellerinde net bilgilerin olduğuna yönelik açıklamaları Suriye üzerinden iki ülkenin aralarındaki gerginliği artırmıştır. Buna ilaveten uçağın düşürülmesinin hemen ardından Rusya Dışişleri Bakanlığı internet sitesinden “Suriye’nin Türk jetini düşürmesi provokasyon veya planlı bir eylem olarak görülmemelidir”⁶⁵ gibi açıklamalar da, Ankara’nın Moskova’ya dönük eleştirilerini artırmış ve Başbakan Erdoğan Rusya’yı “Suriye yönetiminin diliyle” konuşmakla suçlamıştır.⁶⁶

Suriye’de şiddetin giderek tırmandığı bir dönemde, Başbakan Erdoğan’ın 18 Temmuz tarihinde Rusya’ya gerçekleştirdiği ziyarette birinci gündem maddesini Suriye’de yaşananlar ve Suriye’nin geleceği oluşturmuştur. Uçak krizi de bu ziyaret sırasında gündemde olsa da açıklamalardan iki ülke arasında bu konuda belge ve bilgi paylaşımının olmadığı anlaşılmıştır. Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ile düzenledikleri ortak basın toplantısında Suriye krizinin çözümünde Rusya’nın, Türkiye’nin Cenevre eylem planını

desteklemesinin önemine değinmiş, Suriye ve bölgenin istikrarı konusunda Rusya ile farklı düşüncelerinin olmadığını ifade etmiştir.⁶⁷

İki ülke arasındaki tansiyonu, Suriye sorunu temelinde yükselten diğer bir gelişme, 10 Ekim tarihinde Rusya'dan Suriye'ye sefer yapan bir yolcu uçağının F-16 savaş uçakları eşliğinde Ankara'ya inişe zorlanmasıydı.⁶⁸ Suriye uçakta askeri malzeme olduğunu yalanlansa da⁶⁹ Rusya, kısa bir tereddütten sonra, kargoda yasal radar teçhizatı bulunduğunu açıklamıştır.⁷⁰ Uçağın Suriye'ye askeri malzeme taşıdığı şüphesiyle indirilmesi⁷¹ dünya basınında da birinci gündem maddesini oluşturmuş,⁷² uçak Suriye'ye ait olsa da Moskova'dan kalkmış olması bazı analizciler tarafından "Türkiye'nin Suriye konusundaki direnişini kırabilmek amacıyla Rusya'yı baskı altına alma çabası" olarak yorumlanmıştır.⁷³ Putin'in Ekim ayında Türkiye'ye yapacağı ziyareti ertelemesinin üzerinden bir kaç saat geçmeden söz konusu gelişmenin yaşanması krizin daha derinden yaşanacağını gündeme getirirse de⁷⁴, Moskova-Ankara arasında son yıllarda enerji başta olmak üzere nükleer santral yatırımı gibi karşılıklı ekonomik çıkarlar⁷⁵ Rusya'nın daha sert bir tepki vermesini engellemiştir.

Suriye üzerinden yaşanan kriz dönemleri, Putin'in 3 Aralık tarihinde Türkiye ziyaretinde bir kez daha yörüngesine oturtulmaya çalışılmış iki ülke arasındaki ilişkinin dengesine bir anlamda "ince ayar"⁷⁶ yapılmıştır. Bu anlamda, Putin'in "biz, Suriye rejiminin avukatı değiliz. Bu zor sorunun çözümü için birlikte çalışmayı sürdüreceğiz"⁷⁷ açıklaması Suriye özelinde iki ülke arasında sürdürülebilir bir diyalogun göstergesiydi. Diğer taraftan Putin'in ziyareti öncesi Suriye sınırına "etkin caydırıcılık"⁷⁸ bağlamında Patriot füzelerinin yerleştirilmesi, ilişkilerin çok hassas dengede yürütülmesi zorunluluğunu da gerektirmekteydi. Bu bağlamda Putin'in Suriye sınırına Patriot füzelerinin yerleştirilmesini bir "kışkırtma" olarak nitelendirmesi ve "[e]ğer duvarda tüfek varsa sonunda ateş edilecektir"⁷⁹ açıklaması iki ülke arasında çok ince bir diplomasi dengesinin varlığına işaret etmekteydi. NATO'nun Suriye'ye müdahale etmeyeceği konusunda Rusya'yı ikna etmesinin ardından Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov'un, Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına saygılı olduklarını belirtmesi⁸⁰, bir taraftan Ortadoğu üzerinden aktörler arasında süren yeni soğuk savaşın bir yansıması olarak okunabileceken, diğer taraftan da bu soğuk savaşın cephe ülkelerinden birisinin Türkiye olduğunu da göstermekteydi.

İran

İran, Suriye'deki halk ayaklanmasını en başından itibaren dış destekli bir projenin ürünü olarak gördüğü için pozisyonunu 2012 yılında da değiştirmemiştir. İran Suriye'deki gelişmeleri diğer Arap ülkelerindeki yaşanan halk ayaklanmalarından farklı görmektedir. Tahran yönetimine göre, diğer bölge ülkelerinde yaşananlar anti Amerikan ve anti Siyonist hareketlere dayanmasına rağmen, Suriye direnişinde Amerika ve İsrail'in etkisi açıkça görülmekte-

dir. Bu bağlamda İran yönetimi 2012 yılında Şam yönetimine her türlü desteği vermiş, Moskova ve Pekin yönetimleri ile paralel bir politika izlemiştir. Tahran yönetiminin Suriye’de Esad rejimini her ne pahasına olursa olsun desteklemesi, Şii Hilali’nde yaşanacak bir çözülmenin ardından sıranın kendisine geleceği düşüncesiyle doğrudan ilgilidir. 7 Ağustos’ta Suriye’nin başkenti Şam’da Devlet Başkanı Beşar Esad ile görüşen İran Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Said Celili, Suriye’nin “direniş eksenini”nde önemli bir yeri olduğunu ve hiçbir biçimde bu eksenin parçalanmasına izin vermeyeceklerini belirtmesi bu tutumun en bariz göstergesiydi.⁸¹ Çünkü İranlı yetkililerin yıl içindeki yaptıkları açıklamalardan anlaşılan, Esad rejiminin yıkılması durumunda Suudi destekçisi Sünni bir hükümetin kurulmasıyla, başta Hizbullah’ın direncinin kırılacağı, Lübnan ve Filistin’deki müttefiklerinin zayıflayacağı, İran’ın ideolojik ve stratejik olarak yalnızlığa itilerek bölgesel nüfuzunun gerileyeceği hususudur.⁸² Bu açıdan değerlendirildiğinde ve İsrail, ABD, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri’nin isyan karşısında aldıkları tutuma bakıldığında, İran’ın reel politik açıdan kaygılanması ve statükonun devamından yana olması kaçınılmazdır. Bu anlamda Eylül ayında İran Devrim Muhafızları Komutanı Muhammed Ali Caferi tarafından Suriye ordusuna danışmanlık ve askeri olmayan yardımlar yapıldığı açıklanmıştır. Caferi, Kudüs Tugayları’nın olayların başladığı 18 aydan beri bölgede olduğunu belirterek, Suriye’ye bir saldırı olması halinde kendi kuvvetlerini bölgeye göndereceklerini ve doğrudan yardım yapacaklarını ifade etmiştir.⁸³ Bu tip yardım açıklamasının meşruiyeti de zaman zaman Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan’ın Suriye muhalefetine yardım yaptığı iddiaları gündeme getirilerek sağlanmaya çalışılmıştır.⁸⁴

AB ve ABD’nin Temkinli ve Etkisiz Suriye Politikası

AB ve ABD’nin 2012 yılı boyunca Suriye politikasının merkezinde temkinli bir yaklaşım olduğu için her iki aktör Suriye konusunda bazı alanlarda yaptırım ve açıklamalardan öteye gitmeyen etkisiz bir dış politika izlemişlerdir. Bu iki aktörün Suriye konusunda 2012 yılı içinde düşük profilli bir politika izlemelerinin temelinde iki nedeni vardır. İlki, her iki aktörün Libya’da yaşanan sürecin sonrasına benzer bir şekilde Suriye’nin geleceğinin de ne olacağını tam olarak kestirememeleridir. Dolayısıyla Esad sonrası Suriye’nin bölünme ya da etnik ve dini gruplar etrafında ortaya çıkabilecek yeni yapı, bu iki aktörün Ortadoğu vizyonuyla çatışabileceği için temkinli bir yol izlediklerini söylemek mümkündür. İkincisi her iki aktörün kendi iç politikalarında yaşadıkları önemli gelişmelerdir. AB Yunanistan, İtalya ve İspanya başta olmak üzere diğer bazı ülkelerdeki ekonomik kriz ekseninde kendi iç sorunlarına odaklanmıştır. ABD’de, Obama yönetimi ise ülkede seçim yılı olduğu için dış politikada pasif bir süreç izlemiştir.

Avrupa Birliği

Avrupa Birliği, Suriye’de krizin yaşanmasının ardından hem ortak dış politikası bağlamında hem de AB’nin merkezi aktörleri olan İngiltere, Fransa ve Almanya nezdinde Esad yönetimini sert bir şekilde eleştiren bir politika izlemişlerdir. Dolayısıyla diplomatik düzeyde AB Esad karşıtı bir şekilde kendini konumlandırmıştır. Ayrıca, Arap Birliği ve BM düzeyinde yürütölen bölgesel ve uluslararası çözümler arayışlarını da desteklemişler ve Suriye’nin Dostları toplantılarına aktif olarak katılmışlardır. BM nezdinde yapılan oylamalarda da AB Suriye yönetimine yönelik alınan kararları desteklemiş, merkezde yer alan aktörlerin hepsi de Rusya ve Çin’in Esad yanlısı politikalarını eleştirmişlerdir.⁸⁵ Ayrıca Suriye’de yaşam koşullarının gittikçe sürdürülemez hale gelmesi üzerine ölkeyi terk eden ya da yaralanan insanlar için Avrupa Komisyonu Mart ayı içerisinde 7 milyon Euro’luk insanı yardımda bulunmayı kararlaştırmıştır.⁸⁶

Bunun yanında AB, Suriye’de halk ayaklanmasının ardından yaşanan can kayıplarının artmasından sonra Esad rejimine yönelik 2011 yılında başlattığı bir dizi ekonomik ve diplomatik yaptırım kararlarını 2012 yılında da yoğunlaştırarak sürdürmüştür. Bu anlamda yılın ilk aylarında Fransa⁸⁷ ve İngiltere⁸⁸ başta olmak üzere birlik ölkeleri, bu ölkedeki büyükelçiliklerini kapatmışlardır. Şubat ayı içerisinde Brüksel’de bir araya gelen AB’ye üye ölkelerin dışişleri bakanları yaptırımların genişletilmesini gündeme almışlardır.⁸⁹ Bu bağlamda Beşar Esad’ın eşi Esmâ Esad başta olmak üzere yakın akrabalarının da bulunduğu 12 kişiye AB’ye seyahat yasağı getirilmiş ve bu kişilerin Avrupa’daki banka hesapları dondurulmuştur. Ayrıca bu kararda Suriye hükümetine yakınlığı ile bilinen iki petrol işletmesine de aynı yaptırımların uygulanması kararı alınmıştır. Ayrıca Ekim ayı içerisinde, bu kararların çerçevesi tekrar genişletilmiş, AB dışişleri bakanları, daha önce mal varlıkları dondurulan Suriye Havayolları’na ait uçakların Avrupa Birliği ölkelerindeki havalimanlarını kullanmasını yasaklayan yeni yaptırım kararları almışlardır. Yeni yaptırımlarla ayrıca, halka uygulanan şiddet politikasında rol aldığı gerekçesiyle 28 yetkililerin mal varlıkları dondurularak Avrupa Birliği’ne seyahatleri yasaklanmış ve Suriyeli iki şirket de kara listeye alınmıştır.⁹⁰ Artarak devam eden yaptırımlarla diplomatik ve ekonomik olarak zayıflatmayı amaçlayan AB⁹¹, yıl içinde birçok kez Esad rejiminin meşruiyetini yitirdiğini açıklarak, rejimin yalnızlaştırılmasına yönelik tüm uluslararası çabaları desteklemiştir. Ancak, Fransa gibi bazı birlik ölkelerinin Suriye’ye bir askeri müdahaleyi gündeme getirmesi, AB’nin kurumsal politikası bağlamında destek bulmamıştır.

ABD

ABD’nin 2012 yılı Suriye politikası, sürekli dile getirilen bir müdahale beklentisinin aksine⁹², “eylemsizlik”, “müdahaleden uzak durma” ve en nihayetinde “kararsızlık” temelinde şekillenmiştir.⁹³ Özellikle uluslararası toplumun

bir müdahale beklentisine karşı Washington'un yaklaşımı müdahaleden daha çok uluslararası toplum tarafından diplomatik ve ekonomik yaptırımlarla rejimin, özellikle kurumsal ve idari yapının, değişmeden Esad yönetiminin sonlanması üzerine şekillenmiştir. Obama yönetiminin Suriye konusunda düşük profilli bir siyaset izlemesinin en önemli nedeni Kasım ayı içinde gerçekleştirilen ABD başkanlık seçimleridir.⁹⁴ Çünkü Obama, Irak Savaşı'nın ardından ortaya çıkan kaosun Amerikan halkında yarattığı bıkkınlığın ve Libya müdahalesinden sonra ABD büyükelçisinin öldürülmesi üzerine ortaya çıkan hoşnutsuzluğun farkındaydı.⁹⁵ Ayrıca Arap Baharı'nın ardından şekillenen "Yeni Ortadoğu"da ortaya çıkan yönetim yapılarının ABD'nin geleneksel Ortadoğu politikasına, özellikle Amerikan iç siyasal aktörlerince, tehdit olarak görülmesi idi. Diğer taraftan özellikle İsrail'in güvenliği bağlamında Esad sonrası Suriye'nin geleceğinin belirsizliği de Obama yönetimin bu kararsızlık ve eylemsizlik siyasetinde etkili olmuştur.⁹⁶ Bunun yanında ABD yıl içinde Esad rejimine baskı yapmaya yönelik BM nezdindeki girişimlere destek vermiş, Annan'ın Suriye barış planını desteklemiş ve Suriye'de "ılımlı" olarak gördüğü muhalefet çevrelerine desteğini bir çok kez açıklamıştır.

Suriye -Türkiye İlişkileri: Bölgesel Sahiplenme⁹⁷

Türkiye'nin 2011 yılında önceliği, Beşar Esad yönetimini demokratikleşme adımlarını atmaya cesaretlendirme şeklinde başlamış, ancak ülkedeki şiddetin tırmanmasının ardından Arap Birliği başta olmak üzere bölgesel inisiyatifleri devreye sokma girişimleri ile devam etmiştir. Ankara'nın bu politikasının çerçevesini ise "Suriye'nin toprak bütünlüğünün ve birliğinin korunması, ülkede akan kanın durdurulması ve Suriye halkının meşru taleplerinin karşılanmasına yönelik demokratik reform ve dönüşüm sürecinin barışçıl bir şekilde sonuçlandırılması"⁹⁸ oluşturmuştur. Özellikle Arap Birliği'nin Suriye'deki çatışmaları durdurmaya yönelik çabalarının sonuçsuz kalmasının ardından, sorunun BM'nin gündemine getirilmesinde Türkiye, önemli bir rol oynamıştır.⁹⁹ Tüm yaşananlara rağmen 2011 yılında Türkiye'nin Suriye'ye yönelik dış politikasının çerçevesini, Esad yönetiminin de içinde bulunduğu bir "geçiş hükümeti" temelinde çözüm arayışı belirlemiştir.

Ancak barışçıl geçiş sürecinin Esad'ın sert politikaları yüzünden sekteye uğraması Türkiye'nin siyasetinde önemli bir değişime gitmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Türkiye'nin, 2012 yılında dış politikasının merkezinde, Esad rejiminin bir an önce devrilmesi yer alırken, bu politikasının kapsamını ise, uluslararası ve bölgesel aktörlerin harekete geçirilmesi, yaşanan can kayıplarının azaltılması, Türkiye'ye sığınan insanlara barınma imkânının sağlanması, Suriyeli muhalefet gruplarının bir araya getirilmesinde kolaylaştırıcı rol oynama gibi hususlar belirlemiştir. Ankara ayrıca, Irak'ta olduğu gibi tüm kurumsal alt yapının çökmesine müsaade edilmeden, sadece yönetimde bir değişikliğe gidilerek, geçiş sürecinin daha sancısız atlatılmasını önceleyen

bir politika geliştirmeye çalışmıştır. Türkiye'nin yıl içinde Suriye'ye yönelik dış politikası özellikle “değerler” ve kullanılan mekanizmalar açısından yoğun eleştirilere sahne olurken, Dışişleri Bakanı Davutoğlu söz konusu politikanın, en başından itibaren “değerler” açısından “istikrarlı” ve “tutarlı”; mekanizmalar açısından “dinamik” bir politika bağlamında sürdürüldüğünü belirterek bu eleştirilerin çoğunun ideolojik temelli ya da konjonktürel olduğunu vurgulamıştır. Değerler ve dinamikler açısından Davutoğlu'nun Suriye dış politikasının en genel çerçevesi ise, yaşananları halkın demokratik ve meşru talepleri olarak görülmesi gerektiğidir.¹⁰⁰

Bölgesel Sahiplenme

Türkiye'nin 2012 yılı içinde Suriye politikasının çerçevesini belirleyen unsurlardan biri, sorunu “bölgesel sahiplenme” temelinde görmesidir. Dolayısıyla yıl içinde Suriye ile ilgili her türlü gelişme en üst düzeyde sahiplenilmiştir. Türkiye, Suriye ile Arap Birliği arasında 19 Aralık 2011 tarihinde Kahire'de imzalanan Arap gözlemcilerin Suriye'de görev yapmalarına izin veren protokolü desteklemiş ve hazırlık çalışmalarına bizzat dâhil olmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu hazırlık sürecinde ülkeler arasında yaşanan görüş ayrılıklarının giderilmesi için devreye girmiştir. Esad'ın, Arap Birliği gözlemci heyetinin 22 Ocak'ta muhalifler ve hükümetten oluşan ulusal birlik hükümetinin kurulması çağrısını içeren barış planını reddetmesinin ardından açıklama yapan Türk Dışişleri Bakanlığı, Arap Birliği Dışişleri Bakanları Konseyi'nin Suriye'deki durum hakkında aldığı kararı “krizin çözümünde bölgesel sahiplenme” olarak değerlendirmiş ve Esad yönetiminin kararı reddetmesini ise kaygı verici olarak nitelendirmiştir. Dışişleri Bakanlığının “Arap Ligi kararında ortaya konan yol haritasının BM Güvenlik Konseyi tarafından desteklenmesi yönündeki çağrı yanıtı bırakılmamalı ve uluslararası toplumun, Suriye'de vicdanları sızlatan tablo karşısında üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmekte kararlı olduğu vurgulanmalı”¹⁰¹ açıklaması ise, Ankara'nın, soruna yönelik bölgesel çözüm arayışlarının istenildiği düzeyde olmadığı inancının da bir göstergesiydi.

Arap Birliği planının Suriye yönetimi tarafından reddedilmesinin ardından Türkiye konunun BM'de görüşülmesi çabalarını yoğunlaştırmış ve BM güvenlik Konseyi'nin “Arap Birliği ile eşgüdüm ve istişare içinde” ciddiyetle çaba göstermesi gerekliliğini gündemde tutmuştur. “Arap Birliği'nin Suriye'de demokratik ve çoğulcu siyasi geçiş sürecini kolaylaştırmayı amaçlayan” 22 Ocak 2012'deki kararı, Şubat ayının başında Fas tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne sunulmuş; fakat Türkiye'nin destek verdiği söz konusu planın 4 Şubat'ta Güvenlik Konseyi'nde görüşülmesinin ardından Rusya ve Çin'in veto etmesi yüzünden uygulanma şansı bulunamamıştır.¹⁰² Başbakan Erdoğan, Rusya'nın vetosunun ardından Rusya Devlet Başbakanı Dimitri Medvedev'i telefonla arayarak karar tasarısının veto edilmesinden duyduğu üzüntü ve endişeyi dile getirmiştir.¹⁰³ Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bu yoğun diplomatik

çabaları Esad yönetimi tarafından “düşmanca” olarak nitelendirilmiş ve Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim, Türkiye’yi Suriye’nin içişlerine karışmaya devam etmekle suçlamıştır.¹⁰⁴

Türkiye’nin Suriye konusundaki yoğun çabaları, Suriye’de 1990’larda Balkanlarda yaşananlara benzer bir sürece sürüklenebileceği korkusu temelinde şekillenmiştir.¹⁰⁵ Bu endişenin en net yansıması Davutoğlu’nun “Suriye’de uluslararası camia Bosna’da olduğu gibi gecikmemelidir. Kararlı olarak ve çok net bir biçimde hiç gecikmeden harekete geçmeliyiz... Bu Bosna’da bir kere yaşandı aynı hata Suriye’de yaşanmamalı” sözlerinden anlaşılmaktaydı.¹⁰⁶ Suriye’nin Dostları Toplantısı’nın düzenlenmesinde Türkiye’nin belirleyici olması ve ikinci toplantının da İstanbul’da yapılmasının kararlaştırılması, Türkiye’nin genelde bölge, özelde Suriye politikası açısından önemlidir ve bu düşünme biçimi bölgedeki değişim dalgasını yönetme çabalarının da bir sonucu olarak görülebilir. Çünkü Davutoğlu’nun Suriye krizini, AK Parti dönemi Türk dış politikasının önemli unsurlarından biri olan “düzen kurucu”¹⁰⁷ rol çerçevesinde “bölgesel sahiplenme” temelinde gördüğü anlaşılmaktadır: “Irak’ta, Ankara süreci dışında etkili olduğumuz dönem yok. 2004-2005’e kadar Irak’taki gruplarla temas dahi yoktu. Ama bundan sonra biz masada olacağız, söz söyleyeceğiz... Eğer bir Suriye masası varsa doğal olarak en önde olmamız lazım. Artık küresel, bölgesel ölçekte tüm masalarda varız”.¹⁰⁸ Davutoğlu, bu görüşünü 26 Nisan 2012 tarihinde TBMM’de Suriye konusu tartışılırken daha da netleştirmiştir: “Türkiye olarak bundan sonra da Ortadoğu’da değişim dalgasını yöneteceğiz. Bu değişim dalgasının öncüsü olmaya devam edeceğiz. Bütün Ortadoğu toplumlarında Türkiye sadece dost ve kardeş bir ülke olarak değil, geleceği belirleme fikrine sahip yeni bir fikrin, yeni bir bölgesel düzenin öncüsü bir ülke olarak görülmektedir... Çünkü zihnimizde nasıl yeni bir Türkiye iddiası varsa, yeni bir Ortadoğu iddiası da var”.¹⁰⁹ Ortadoğu’da yaşanan değişim sürecinin ilk defa bu kadar net olarak “sahiplenme” üzerinden dile getirilmesi “Ortadoğu’nun yeni sahibi” ya da “yeni Osmanlılığı” en net ifadesi eleştirileri de beraberinde getirmiştir.¹¹⁰

Şubat ayı içerisinde BM ve Arap Birliği Suriye Özel Temsilcisi olarak atanan eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın 16 Mart tarihinde altı maddelik barış planını açıklamasının ardından Suriye söz konusu planı 27 Mart’ta kabul ettiğini duyurmuş¹¹¹ ve plan doğrultusunda Şam yönetimi, 14 Nisan 2012 tarihinde ateşkes ilan etmiştir.¹¹² Türkiye ise söz konusu barış planını desteklemekle birlikte, ateşkesin uzun süreli olmayacağına yönelik kanaatini dile getirmiştir. Nitekim, Suriye’nin savunma operasyonları ve terörle mücadele söylemini kullanarak Mayıs ayı içerisinde Hule ve Hama başta olmak üzere birçok yerde sivil halka yönelik katliamlar gerçekleştirmesi ateşkesi sonuçsuz bırakmıştır.¹¹³ Türkiye özellikle, 11 Nisan’da Suriye’den açılan ateş sonucu Kilis’teki mülteci kampında can kaybının yaşanması sonrasında Suriye’yi ‘net bir sınırla ihlali’ yapmakla suçlamıştır.¹¹⁴ Ardından da Suriye’nin hem uluslararası topluma verdiği sözü tutmaması hem de Türkiye’ye yönelik düşmanca tavrı sebebiyle, Mayıs sonunda Türkiye’deki tüm Suriyeli diplomatları sınır

dışı etme kararı almıştır.¹¹⁵ Sınırdaki tansiyonu yükselten bu gelişmenin, Suriye Dışişleri Bakanı Velid Muallim'in 10 Nisan'da Rusya'yı ziyareti sırasında Türkiye'yi çok sert ifadelerle suçlamasının ardından gelmesi anlamlıydı. Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile görüşmesinin ardından Muallim, Türkiye'nin yasadışı silahlı birliklere destek verdiğini ve silah yardımı yaptığını, yasadışı giriş için üs oluşturduğunu iddia ederek, Suriye topraklarında yaşanan sorunlarda Türkiye'nin en suçlu taraflardan biri olduğunu iddia etmiştir.¹¹⁶

F-4 Krizi

Ankara'nın yoğun çabaları sonucunda Suriye sorununun çözümüne yönelik uluslararası diplomatik çabaların ve Suriyeli muhalif gruplara yardımların Türkiye üzerinden iletilmesine yönelik haberlerin uluslararası medyada yoğunlaştığı bir dönemde, Suriye ile Türkiye arasındaki krizin turmandıran olay, 22 Haziran tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom keşif uçağının Suriye tarafından düşürülmesiyle yaşanmıştır. Uçağın düşürülmesinin ardından Suriye tarafı, uçağın Suriye hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle düşürüldüğüne yönelik ısrarlı tutumunu sürdürürken, bir taraftan da gerilimi azaltmaya yönelik olarak uçağın İsrail'e ait olabileceği şüphesiyle ve yanlışlıkla vurulmuş olabileceğini ileri sürmüştür.¹¹⁷ Dolayısıyla da uçağın Türkiye'ye ait olduğunun sonradan anlaşıldığının altı özellikle çizilmiştir.¹¹⁸ Türkiye ise, uçağın silahsız ve keşif amaçlı uçuş gerçekleştirdiği sırada düşürüldüğünü iddia etmiştir. Türkiye bu iddiasını, uçağın Suriye'nin 13 deniz mili açıklarında saldırıya uğradığını, Suriye karasularına yanlışlıkla ve kısa süre için girdiğini ve dünyanın her yerinde bu tür kısa süreli ihlallerin olduğunu, son 6 ay içinde Türkiye'nin hava sahasının 114 kez ihlal edildiğini öne sürerek gerekçelendirmiştir.¹¹⁹ Dolayısıyla, Türkiye uçağın düşürülmesini "düşmanca ve hasmane bir tutum olarak" nitelendirmiştir. İki ülke arasında sıcak bir çatışma olasılığının uluslararası gündemin birinci sırasına yerleşmesiyle birlikte, Başbakan Erdoğan'ın Suriye'ye yönelik verilecek karşılığın "zamanlaması ve yönteminin" Türkiye tarafından belirleneceği yönündeki demecini, sıcak bir müdahalenin hemen yapılmayacağını bir göstergesi olarak yorumlamak mümkündür.¹²⁰

AK Parti hükümeti bu krizin ardından bir taraftan iç kamuoyuna yönelik yatıştırma politikasının bir aracı olarak muhalefet liderleriyle istişarede bulunarak krizi yönetmeye çalışırken¹²¹, diğer taraftan Suriye'de iç ayaklanmanın ardından bölgesel ve küresel olarak sürdürmeye çalıştığı "kolektif eylem" tutumunu, bu olaydan sonra da sürdürmenin çabası içerisinde olmuştur. Bu çerçevede ilk olarak NATO'nun 4. maddesini harekte geçirerek NATO Konseyi'ni toplantıya çağırmıştır.¹²² Ayrıca, iki mektup göndererek BM'yi bilgilendirmiş ve ilk iki gün içerisinde Davutoğlu 22 dışişleri bakanı ve 4 genel sekreterle telefon görüşmesi yapmıştır.¹²³ Dolayısıyla Ankara, Suriye'ye karşı tek başına bir karşılık vermektense daha çok "kolektif davranış" temelinde çok

uluslu bir tepki arayışını tercih etmiştir. Özellikle medya üzerinden yoğun olarak tartışılan bir müdahalenin olabileceği beklentisini boşa çıkararak diplomatik kanalların kullanılmasını öne çıkarmıştır. Bu anlamda Türkiye, kriz yönetiminde stratejik çerçeveyi belirlerken, bilinçli olarak uygulanacak siyasal çıktının ne olacağına yönelik kısmı ise muğlak bırakmıştır.¹²⁴ Bunun yanında, krizin ardından Suriye sınırına tank ve füze rampaları konuşlandırarak¹²⁵ iç kamuoyunun beklentisini de yönetmeye çalışmıştır. Ancak Türkiye, sorunun bölgesel bir kriz haline dönüşmemesi için çaba göstermiş, bu tutum ise Davutoğlu'nun "bütün faktörleri dikkate alırız ama açık söyleyeyim biz bu meselede cephe genişletmeyiz. Bu mesele Türkiye ile Suriye arasında bir meseledir"¹²⁶ sözlerinde açıkça görülmektedir.

Uluslararası toplum bu süreçte, genel olarak, Türkiye'nin yanında olduklarını vurgulayan üst düzey açıklamalar yapmıştır. NATO, tüm üye ülkelerin diplomatlarının katıldığı toplantı sonunda yaptığı açıklamada, uçağın düşürülmesinin "kabul edilemez olduğunu" belirtmiş, İttifak'ın güvenliğinin "bölünemez" olduğunu vurgulamıştır. Suriye, kuvvetli ifadelerle kınanmış ancak müdahaleyi çağırıştırarak bir dil kullanmaktan özellikle kaçınılmıştır. Yapılan açıklamada ayrıca Türkiye ile "güçlü bir dayanışma ruhu içinde, yan yana" durulacağı belirtilerek, Türk uçağının düşürülmesinin "Suriyeli yetkililerin uluslararası kuralları hiçe saymasının son örneği" olduğu ifade edilmiştir.¹²⁷ NATO'nun toplantıdan sonra Türkiye'nin haklılığını teyit etmesi, değişen angajman kuralları çerçevesinde muhtemel bir müdahale olması durumunda söz konusu bu kararın destekleyici bir tutum anlamına gelmesi açısından önemliydi. Ayrıca, Avrupa Birliği Dışişleri Bakanları da Lüksemburg'da Suriye gündemi ile toplanarak, bir taraftan Türkiye'nin yanında yer aldığını vurgularken diğer taraftan, krizin tırmanmasının önüne geçecek çabaların yoğunlaştırılması yönünde görüş beyan etmiştir.¹²⁸

Akçakale Saldırısı: Güç Politikası

Ekim ayına gelindiğinde Suriye-Türkiye arasındaki ilişkiler uçak krizinin ardından tekrar çatışmanın eşiğine gelmiştir. 3 Ekim'de Esad güçleri ile Özgür Suriye Ordusu arasında çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde, Türkiye sınırındaki Tel Ebyad kasabasının kontrolünün ele geçirilmesi mücadelesinde Suriye ordusunun ateşlediği bir top mermisi Urfa'nın Akçakale ilçesinde bir eve isabet etmiştir. Daha önceden de çatışan gruplar arasında küçük çaplı, sınırın Türkiye tarafını etkileyen benzer saldırılar olmuş, ancak bu saldırılarda can kaybı yaşanmamıştı. Bu saldırıda aynı anda altı kez top atışının yapıldığı dikkate alındığında, saldırının bilinçli olarak gerginliği tırmandırmaya yönelik can kaybını da hedeflediği açıktı. Saldırı sonucunda 5 Türk vatandaşı hayatını kaybederken, 2'si ağır olmak üzere 10 kişi de yaralanmıştır.¹²⁹ Olayın ardından Türkiye'de en çok tartışılan husus bir karşılık verilip verilmeyeceği ve karşılık verilirse bunun mahiyetinin ne olacağı konusuydu. Bu konudaki görüşler, diplomatik alanda etkili bir cevap verilmediği takdirde Türkiye'nin

Ortadoğu’da caydırıcılığını yitirebileceğinin göstergesi olacağı,¹³⁰ ya da karşılık verilmesi durumunda bunun yeni bir sürece işaret edeceği ve “sınırlı savaş” anlamına geleceği şeklindeydi.¹³¹

Türkiye, bu saldırının ardından Suriye tarafında belirlenen hedeflere top atışı ile karşılık vermiş, Başbakan Erdoğan, “olayın bir ülkede yaşanan çatışmanın sınır ötesini de etkilemesi gibi sıradan bir hadise olarak telakki” edilemeyeceğini belirtmiş ve “ulusal güvenliğimize yönelik bu saldırıya, bu provokasyona olayın hemen akabinde misliyle karşılık verilmiş, belirli hedeflerin vurulması yoluna gidilmiştir” açıklamasını yapmıştır.¹³²

Türkiye, Haziran ayında yaşanan uçak krizinde izlediği politikaya benzer bir yol takip etmiş, öncelikle uluslararası camiayı harekete geçirmenin yollarını arayarak uluslararası hukuktaki yerini güçlendirmeye çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, NATO ve BM Genel Sekreteri başta olmak üzere, birçok ülkenin dışişleri bakanını doğrudan arayarak bilgilendirmiş ve destek istemiştir. NATO Konseyi Brüksel’de büyükelçiler düzeyinde Genel Sekreter Anders Fogh Rasmussen başkanlığında olağanüstü bir toplantı gerçekleştirip, “saldırgan eylemlerine ve uluslararası hukuk ihlallerine derhal son vermesi” uyarısında bulunarak Şam yönetimini sert bir dille kınamış ve “Türkiye’ye her türlü desteğe hazırız” açıklamasını yapmıştır. AB ülkeleri ve ABD olayın hemen akabinde Suriye’yi kınayan ve Türkiye’ye destek verdiklerini belirten açıklamalar yapsa da¹³³ diğer taraftan Türkiye’nin sıcak bir müdahaleden yana tavır takınmaması yönünde endişelerini ve uyarılarını da dile getirmişlerdir.¹³⁴ Türkiye, uluslararası toplumun ortak bir tepki vermesini sağlamak için sadece Batılı aktörlerle değil, bölgede Mısır, Suudi Arabistan, İran gibi ülkeler ile de temasa geçerek ortak bir zemin oluşturmanın yollarını aramıştır. Türkiye’nin olayın hemen ardından NATO’yu toplantıya çağırmasının temel amacı, gerginliğin tırmanması durumunda NATO ortaklarından destek almak ve savunma sisteminde yapacağı iyileştirmeler için meşruiyet gerekçesini oluşturmaktır.¹³⁵ Saldırının ardından 4 Ekim’de TBMM, Suriye konusunda, TSK’nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesine ilişkin bir yıl süreyle izin verilmesini öngören Başbakanlık Tezkeresi’ni kabul etmiştir. AK Parti ve MHP tezkerenin lehinde oy kullanmış, 320 kabul 129 ret oyuyla Meclis’ten geçen tezkereye CHP ve BDP hayır oyu kullanmıştır.

Akçakale saldırısının ardından Türkiye, Suriye’de Esad sonrası süreçle ilgili yeni bir öneri de getirmiştir. Söz konusu öneri Dışişleri Bakanı Davutoğlu’nun bir televizyon programında “geçiş hükümetinde Esad olmasa bile onun bir temsilcisi olabilir mi?” sorusu üzerine verdiği cevapla ortaya çıkmıştır: “Esad’ın temsilcileri şeklinde değil, devletin, sistemin temsilcileri,.. Faruk Şara olabilir. .. Muhalefet de bu isimleri kabule yatkın. Beşar Esad ailesinin Suriye’deki son 20-30 yıl içinde sistemi anlama, yönetme kabiliyeti kadar da Faruk Şara’nın var. Ama Faruk Şara gayet akıllı ve vicdanlı bir tutumla bu son olaylarda, katliamların içinde yer almadı. Ama sistemi herhalde Faruk Şara’dan daha iyi bilen yok”.¹³⁶ Davutoğlu’nun bu yeni öneriyi getirmesi hükümetin Suriye politikasında bir “esneme”¹³⁷ ya da “Sünnilik

refleksi” olarak yorumlanırken,¹³⁸ aslında söz konusu öneri 23 Ocak 2012’de yapılan Arap Birliği Dışişleri Bakanları toplantısında gündeme getirilmiş, toplantıda Suriye’de bir ulusal birlik hükümeti kurulması, Esad’ın görev ve yetkilerini yardımcısına devretmesi kararı çıkmıştı. Ancak Suriye yönetimi bu formülü “içişlerine ağır müdahale” olarak değerlendirmiş ve söz konusu formül uygulanamamıştı.

Davutoğlu’nun önerisine Suriye yönetiminden Enformasyon Bakanı Ümrân Zobi, “Türkiye, Osmanlı Sultanlığı değil; Şam’da, Mekke’de, Kahire’de ya da Kudüs’teki valileri de Türk Dışişleri Bakanlığı atamıyor” sözleriyle karşılık vermiştir.¹³⁹ Muhaliflerden birçok farklı grup ise, Davutoğlu’nun söz konusu çabalarını “Türkiye’nin iyi niyetinin bir göstergesi” veya “doğru ama gerçekçi olmayan bir öneri” gibi yaklaşımlarla değerlendirmişlerdir.¹⁴⁰

22 Haziran’da Suriye tarafından Türk Silahlı Kuvvetleri’ne ait RF-4E Phantom keşif uçağının düşürülmesi, ardından 3 Ekim tarihinde Akçakale’ye düşen bombalar, Suriye’de devam eden krizin Türkiye’nin ulusal güvenliğini tehdit eder hale geldiğinin bir göstergesiydi. Bu tehdit ve riskler karşısında Ankara, NATO anlaşmasının 4. Maddesi çerçevesinde, Türkiye’nin Suriye’den kaynaklanabilecek balistik füze tehditlerine karşı korunması¹⁴¹ ve hava savunmasının Patriot bataryalarıyla takviyesi için 21 Kasım 2012 tarihinde NATO’dan talepte bulunmuştur.¹⁴² Bu talebi görüşmek üzere NATO Konseyi, Dışişleri Bakanları seviyesinde 4 Aralık 2012 tarihinde gerçekleştirdiği toplantısında, “Türk halkı ve topraklarını savunmak ve İttifak sınırlarındaki krizin yatıştırılmasına katkıda bulunmak amacıyla” ve Türkiye hava sahasının savunmasının takviyesi amacıyla Patriot savunma sistemlerinin Türkiye’ye yerleştirilmesi kararı almıştır.¹⁴³ Bu çerçevede, iki Alman bataryasının Kahramanmaraş, iki Hollanda bataryasının Adana ve iki ABD bataryasının Gaziantep’e konuşlandırılması kararlaştırılmıştır. Söz konusu bataryalar Ocak 2013’te yerleştirilmeye başlanmıştır.¹⁴⁴ Patriotların sınıra yerleştirilmesini Suriye “yeni bir provokasyon” olarak değerlendirirken, Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ise bölgede askeri çatışma riskinin arttığını açıklamıştır. Lavrov ayrıca Patriot füzelerinin yerleştirilmesini “Çehov tüfek sendromu” olarak tanımlamış ve “[e]ğer tüfek birinci sahnede duvarda asılı ise, üçüncü sahnede mutlaka ateşlenir” değerlendirmesini yapmıştır.¹⁴⁵

Suriye’de Kürt Özerk Bölgesinin Kurulması Tartışmaları ve Türkiye ile Yaşanan Gerilim

18 Temmuz’da başkent Şam’da düzenlenen bombalı saldırıda Esad yönetiminden üst düzey (Savunma Bakanı Davud Raciha, yardımcısı Asif Şevket, Kriz Masası Başkanı General Hasan Türkmani ve Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Hişam Bahtiyar) birçok kişinin ölmesinin ardından¹⁴⁶, Suriye’de en önemli iç gelişmelerden birisi ülkenin kuzeyindeki Kürt grupların, Kürt nüfusun yoğun olduğu yerlerdeki kentlerin kontrolünü ele geçirip kendi yönetimlerini kurmaya yönelik girişimleriydi. 1,5-2 milyon arasındaki nüfusuyla

Araplardan sonra en büyük etnik nüfusa sahip olan Kürtlere ait olan örgütlenmelerin büyük kısmı, ayaklanmanın başından itibaren hem Esad yönetimine hem de Özgür Suriye Ordusu'na mesafeli bir politika izlemiştir. 2004 yılı Kamışlı olaylarıyla birlikte Suriye siyasal hayatında önemli bir dönüm noktası yaşayan Suriyeli Kürt partiler özellikle Arap Baharı'nın ardından, birlikte hareket etmenin yollarını aramışlar, 16 civarında olan Kürt partilerinin dağınkılığını gidermeye yönelik girişim 9-10 Temmuz tarihlerinde Mesut Barzani'nin ev sahipliğinde gerçekleşmiştir.¹⁴⁷ Bu toplantının ardından özellikle PKK ile ideolojik ve siyasal olarak aynı çizgideki PYD'nin (Demokratik Birlik Partisi) Mesut Barzani'nin KDP'siyle (Kürdistan Demokrat Partisi) uzlaşması bölgede yeni bir aktörün de siyasal dengelerde göz önüne alınması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. PYD'nin diğer Kürt partilerine göre öne çıkması ve Türkiye'nin hemen hemen tüm Suriye sınırında bu örgütün etkin olması, Türkiye dış politikası açısından da endişeyle karşılanmıştır.¹⁴⁸ Kürt jeopolitiğinin bölgede yeniden şekillenmesi korkusu Türkiye dış politika yapıcılarını başta sert açıklamalara itse de, bölgesel aktörlerle geliştirmiş olduğu diplomatik çabaların ardından, bu "geleneksel devlet refleksleri" üzerinden şekillenen teyakkuz hali yerini daha sakin bir sürece bırakmıştır.

Sorunun teyakkuz halinden görece daha sakin ve mutedil bir düzeye evrilmesi sürecine bakıldığında, teyakkuz halinin ortaya çıkmasında etkili olan unsurun, iç politik alandaki tartışmaların düzeyinin sertliğiyle ilgili olduğu kolayca anlaşılabilir. Bu anlamda siyaset yapıcılar bu tartışmaları kendi pozisyonlarına göre yönetmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda örneğin, Başbakan Erdoğan, Suriye'de "PKK-PYD dayanışması ve yanlarına farklı oluşumları da almak suretiyle adım atmaya" kalkmaları durumunda müsamaha ile karşılaşmayacağını belirterek, söz konusu gelişmeleri kenardan seyretmelerinin mümkün olmayacağını ve buna müsaade edilmeyeceğini vurgulamıştır: "Bir Suriye Kürt Konseyi oluşturma yaklaşımı yanlış bir yaklaşımdır. Suriye'de ne toprak bütünlüğünün parçalanmasını ne de etnik veya mezhepsel parçalanma ve çatışma istemiyoruz. Suriye sadece orada Kürtler değil Türk ve Arapların da olduğu bir bölgedir. Bizi kimse tahrike yöneltmesin. Tahrik oyununa gelmeyiz, atılması gereken bir adım olursa terör örgütüne karşı bunu atarız"¹⁴⁹ Erdoğan, bu açıklamalarını daha sonraki konuşmalarında daha da netleştirmiş ve gerekirse müdahaleden kaçınmayacaklarını birçok kez vurgulamıştır.¹⁵⁰

Suriye'nin kuzeyinde bölgesel bir Kürt özerk bölgesinin Kuzey Irak bölgesel yönetiminin de desteğiyle oluşturulma çabalarına Türkiye sert tepki vermiştir. Dışişleri Bakanı Davutoğlu, "*de facto* yönetim ve alanlar ilan edilerek otonom bölgeler oluşturulması" girişimlerinin iç savaşı tetikleyeceğini belirtmiş ve risklerin gerçekleşmemesi için Suriye'deki gelişmelere yoğun şekilde müdahil olduğunu dile getirmiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin hassasiyetlerini bildirmek üzere, Kuzey Irak'a bir ziyaret gerçekleştirerek, Kuzey Irak yönetimi ile görüşmüştür. Irak Kürt Bölgesel Yönetimi ile Davutoğlu'nun Suriye konusunu müzakere etmesi ve ardından Kerkük'ü de ziyaret etmesi Irak Merkezi

yönetimi ile krize yol açsa da ziyaretin ardından yapılan açıklamada Suriye konusunda bölgesel yönetimin aktörleri ile görüş birliği içerisinde bulunduğu vurgulanmıştır. Bu görüş birliğinin ortaya çıkmasında bir taraftan özellikle Suriye Ulusal Kürt Konseyi'nin bazı temsilcilerinin bu ziyaret sırasında Davutoğlu ile görüşmesi yer alırken; diğer taraftan PYD'nin Türkiye'ye yönelik komşuluk ilişkilerini de gündeme getiren ılımlı açıklamalarının etkisi olmuştur.¹⁵¹

Türkiye'nin sert tepkisinin diğer bir nedeni de Suriye'de Kürt Ulusal Konseyi'nin Suriye Ulusal Konseyi'ne baştan itibaren katılmaması ve Suriye'de Esad'a yönelik muhalefeti desteklememesiydi. Türkiye, Kuzey Suriye'de yaşanan gelişmeleri kaygı ile izlerken bir taraftan da Suriye'ye askeri bir müdahalenin yanlış olacağına da vurgulanması önemliydi. Çünkü bu dönemde bir taraftan Suriye politikası konusunda Türkiye'nin yalnız kaldığı yorumları yoğunlaşırken diğer taraftan muhtemel bir müdahalenin senaryoları da dolaşıma sokulmuştur. Bu anlamda Davutoğlu'nun askeri müdahale ihtimalinin sorulması üzerine dile getirdiği şu sözleri bu dönemdeki Türkiye'nin Suriye politikasının çerçevesini çizmesi açısından önemliydi:

Son derece dikkatli bir dış politika takip ettik... bir müdahale şartlarının oluşmaması için tüm çabaları sarf ettik. Şartlar zorlamadıkça Türkiye hiçbir zaman bu tarzda bir müdahaleyi istemez. Kamu düzeninin bozulmayacağı şekilde bir planlama içinde olmamız lazım Esad'den sonra. Irak'ta olduğu gibi bürokrasinin, devletin, ordunun tümüyle çöktüğü bir senaryo felaket senaryosu olur. Lübnanlaşma olur. Bunu kimse arzu etmiyor. Tüm mezhebi karakterine rağmen ordu ve istihbarat yapısının bozulmaması gerektiğini düşünüyoruz. Böyle bir durumda hazırlıklı olmak görevimiz. Hiçbir şeyi tesadüfe bırakmamak. Cenk bizim istemediğimiz bir şeydir. Ama toplumların kaderlerinde bazen istemedikleri halde zor şartlarla karşı karşıya kalma olabilir. Uluslararası camia da Suriye'nin istikrarsızlaştırılmasına müsaade etmez. O kadar karamsar olmayalım"¹⁵²

PYD'nin Suriye'nin kuzeyinde sınır bölgelerini kontrol edip bayrağını çekmesinin, Türkiye kamuoyunda tepkileri de içerecek şekilde gündemde tutulması, dış politika yapımcıları için Suriye sorununun gittikçe derinleşmesi sürecini de getirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte, hem uluslararası hem de iç kamuoyunda, Davutoğlu'nu merkeze koyarak ve çoğu ideolojik temelli olan, Türk dış politikasının bölgesel dengeleri iyi anlayamadığı yorumları yoğunlaşmıştır.¹⁵³ Bu yorumların Suriye üzerinden gerekçelendirilen kısmı ise, Türkiye'nin Beşar Esad rejiminin dayanma gücünü iyi hesap etmediği ve tüm politikalarını Esad rejiminin kısa sürede yıkılacağı üzerinden yürüttüğü için attığı adımların zamanlamasında sürekli hatalar yaptığı yönündeydi. Bu anlamda hükümet bir yandan "iç dinamikleri" yönetmeye çalışırken, Suriye konusunu gündemin birinci sırasına yerleştirmiş arka arakaya güvenlik zirvelerini toplamıştır.¹⁵⁴ Diğer yandan da Suriye sınırına asker sevkiyatı yaparak bir anlamda kamuoyunun yatışmasını da sağlamaya çalışmıştır.

Sığınmacılar Sorunu

Suriye’de olayların başlamasının ardından “öfke günü” olarak da adlandırılan 29 Nisan 2011 tarihinde Suriye’den 250 kişilik ilk grup Hatay’ın Yayladağı ilçesinden sınırı geçerek Türkiye’den sığınma talep etmesiyle sığınmacılarla ilgili süreç başlamıştır.¹⁵⁵ Sığınmacılarla ilgili “hukuki vasıflandırma” ve “coğrafi sınıflandırma”¹⁵⁶ konusunda Türkiye kendi pozisyonunu korumak ve yaşanan sıkıntıyı aşmak için Suriye’den gelen insanları “mülteci” ve “sığınmacı” statüsünden yararlandırmamış, resmi olarak “misafir” tanımlaması yaparak, “geçici koruma” statüsü kapsamında süreci yönetmiştir. Bu tanımlamaların uluslararası hukuk mekanizmalarında tam net sınırları olmasa da sığınmacılara karşı en üst düzeyde açıklamalarla, kendileri istemediği süreçleri geri gönderilmeyecekleri garantisi verilmiştir. Eleştirilere konu olan bu tanımlama ve uygulamaya ek olarak sığınmacıların yerleştirildiği kamplara sivil örgütler dahil dışarıdan hiç kimsenin alınmaması ve sığınmacıların dışarı ile irtibatlarının sınırlandırılması “tecrit” ve “izolasyon” eleştirilerine konu olmuştur.¹⁵⁷ Ancak, bu ve buna benzer, sığınmacılara yönelik olumsuz uygulama haberlerinin yoğunlaşması ile birlikte yıl içinde TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, Türkiye’ye sığınan Suriye vatandaşlarının barındıkları çadır kentlerde inceleme ve araştırma yapmış ve Komisyon, Şubat ayı içinde yayınladığı raporda, Türkiye’de barındırılan Suriye vatandaşlarının yaşam şartları, sahip oldukları imkânlar ve çevreyle ilişkileri hakkında olumsuz bir izlenim edinilmediğini açıklamıştır.¹⁵⁸

Aralık 2012 tarihi itibari ile Suriye’den gelenler için kurulan 13 çadır kent, 1 geçici kabul merkezi ve 1 Adet konteyner kentte sığınmacılara barınma imkanı sağlanmış ve bu yerleşim yerlerinde barınanların sayısı 135 bine ulaşmıştır. Bunun yanında 70 bin civarında Suriyeli de kendi imkanları ile Türkiye’nin çeşitli yerlerinde barınma imkanı bulmuştur. Türkiye’nin Suriyeli sığınmacılara yaptığı harcamalar da bu dönem itibari ile 400 milyon dolara ulaşmıştır.¹⁵⁹ Dolayısıyla rakamların günden güne artması hükümeti çare arayışlarına itmiştir. Daha rakamlar bu seviyeye ulaşmadan önce, AK Parti hükümeti çeşitli açıklamalarında sığınmacı sayısının 100 bini geçmesi durumunda Suriye içerisinde “güvenli bölge” kurulabileceğini ifade etmişti.¹⁶⁰ Bu bağlamda, 30-31 Ağustos tarihlerinde BM’de Suriyeli mültecilerin durumunun ele alındığı görüşmede Dışişleri Bakanı Davutoğlu, söz konusu sorun için uluslararası kamuoyundan destek istemiş, ancak bu toplantıda beklenen desteği bulamamıştır.

Davutoğlu, mülteciler için Türkiye’nin yaptığı 300 milyon doları aşan masrafları gündeme getirmiş “BM kurumlarının Suriye konusunda beklentilerimizin gerisinde hareket ettiğine şahit olmaktan üzüntü duyuyorum” eleştirisini öne çıkarmıştır. Dışişleri Bakanı Davutoğlu ayrıca, Mülteciler gibi insani bir konuda bile Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin bir mutabakat sağlayamamasını BM için bir zaaf olarak nitelendirmiş ve tarihi fırsatın kaçırıldığını dile getirmiştir. Toplantıda Türkiye, “tampon bölge” oluşturulmasını

gündeme getirse de toplantıya BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinden ABD, Çin ve Rusya'nın temsilci göndermemesi bile Türkiye'nin bu konuda yalnız kaldığının da bir göstergesiydi.¹⁶¹

Türkiye'nin soruna dikkat çekmek için çabalarının görünürdeki sonucu, 14 Eylül'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiseri Antonio Guterres'in Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği İyi Niyet Elçisi Angelina Jolie ile Hatay'da bulunan sığınmacıların durumunu yerinde incelemesidir.¹⁶² Çünkü bu gezinin amacı ve zamanlaması 25 Eylül'de BM Genel Kurul toplantısının gündemini Suriyeli mültecilere yoğunlaştırmaktı. Ancak bu toplantıda da tampon bölge konusunda somut bir adım atılamamış, sadece sınırda ortaya çıkan söz konusu durum konusunda Türkiye'nin gösterdiği "itidalli tavır" ve "sığınan Suriyelilere yapılan ve yapılmakta olan yardımlar", Genel Sekreter düzeyinde teşekkür edilerek karşılık bulmuştur.¹⁶³

Sonuç

Uluslararası toplum tarafından Suriye'de yaşanan krize 2012 yılı sonuna gelindiğinde her hangi bir çözüm çerçevesi oluşturulamamıştır. Yıl içinde farklı dönemlerde farklı aktörler tarafından birçok inisiyatif başlatılsa da aktörlerin soruna yaklaşım farklılığından dolayı somut çıktılar üzerinde ortaklaşamamışlardır. Bu durum da Suriye'de gittikçe katliamların sayısını artırmış, birçok insan ülke içinde yer değiştirmek zorunda kalmış birçoğu da komşu ülkelere mülteci olarak sığınmıştır. Bu bağlamda, her ne kadar Esad yönetimi iktidarını sürdürse de ülke ekonomik ve toplumsal olarak tamamen çökme duruma gelmiştir. Suriye muhalefeti yıl içinde ortak bir amaç etrafında birleşememiş ve dağınık bir görüntü vermiş, bu durum da Esad yönetiminin katliamlarını artırmıştır. Muhalefet grupları uluslararası aktörlerin de yönlendirmesi ile özellikle Doha toplantısı sonrası dağınıklığı gidermeye dönük çeşitli adımlar atsa da Kuzey Suriye'de yoğunlaşan Kürt grupların hem kendi aralarında ki farklılaşmalar, hem de rejimle ipleri koparmamaları muhalefetin tek çatı altında birleşmesini engellemiştir.

ABD ve AB'nin kendi iç sorunlarından dolayı Suriye sorununa yeterince odaklanmamaları, Rusya, Çin ve İran'ın Esad rejimine destekleri de dikkate alındığında, sorunun çözümüne dönük umutları gittikçe azaltmıştır. Bu husus aynı zamanda Suriye'deki muhalefet yapılanmasının da dağınıklığının devam etmesinde önemli bir unsur olarak varlığını sürdürmüştür. Türkiye, soruna en fazla angaje olan ülke olarak, sorunu hem bölge içindeki aktörleri harekete geçirerek hem de uluslararası inisiyatiflerde önemli roller üstlenerek sahiplenmiştir. Ancak Türkiye'nin bu yoğun çabaları da sorunun çözümünde uygun bir yapıyı üretememiştir.

Sonuç olarak, Esad yönetimi 2012 yılı içinde ülkeyi tam bir felakete sürüklemiştir. Öncelikle ekonomik göstergeler açısından ülke, 2012 yılının sonuna gelinde yıl içinde yüzde 20 küçülmüş, halk hareketinin başladığı dönemde 17 milyar dolar civarında olan ülkenin nakit rezervleri 3 milyar dola-

rın altına inmiştir. Suriye'nin dışında üç ülkede yoğunlaşan Suriyeli mülteci sayısı (Türkiye 177 bin, Lübnan 181 bin, Ürdün 204 binin üzerinde) 660 binin üzerine çıkmıştır. Ülke içindeki yer değiştirmek zorunda kalan insan sayısı ise 4.6 milyon civarındadır. Ülke içinde yıkılan ya da zarar verilen bina sayısı 2 milyon 860 binin üzerindedir. Suriye'de halk ayaklanmasının başlamasının ardından 2012 yılı sonuna kadar toplam ölü sayısı 60 bin civarındadır. Ancak bu rakama kayıp olanlar dahil değildir.¹⁶⁴

Kronoloji

- **28 Ocak** Arap Birliği, Suriye'deki gözlemci heyetinin faaliyetlerini durdurduğunu açıklamıştır.
- **4 Şubat** BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye Barış Planı görüşülmüş ve plan Konsey'in daimi üyelerinden Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir.
- **4 Şubat** Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Rusya ve Çin'in Suriye ile ilgili kararı BM'de veto etmesinin ardından Münih Güvenlik Konferansında Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ile görüştü.
- **17 Şubat** BM Genel Kurulu, Esad rejiminin muhaliflere karşı zor kullanmasını kınayan ve Arap Birliği tarafından desteklenen karar tasarısını kabul etmiştir.
- **23 Şubat** BM Genel Sekreteri Kofi Annan, BM-Arap Birliği özel temsilcisi olarak atanmıştır.
- **24 Şubat** BM'de sorunun çözümüne yönelik çabaların sonuçsuz kalmasının ardından, Tunus'ta "Suriye'nin Dostları Toplantısı" yeni bir inisiyatif olarak başlatılmış ve bu toplantıların düzenlenmesinde Türkiye öncü bir rol üstlenmiştir.
- **1 Nisan** Suriye'nin Dostları Toplantısı'nın ikincisi, İstanbul'da gerçekleştirilmiş, toplantıya Birleşmiş Milletler, Arap Ligi, Avrupa Birliği, İslam İşbirliği Teşkilatı, Körfez İşbirliği Teşkilatı ve Afrika Birliği temsilcilerinin de bulunduğu toplam 83 ülke ve uluslararası örgüt katılmıştır.
- **11 Nisan** Suriye'den açılan ateş sonucu Kilis'teki mülteci kampında can kaybı yaşanmış ve Türkiye, Suriye'yi 'net bir sınır ihlali' yapmakla suçlamıştır.
- **26 Nisan** TBMM'de, Suriye sorunu ele alınmış ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu net biçimde: "Türkiye olarak bundan sonra da Ortadoğu'da değişim dalgasını yöneteceğiz" açıklamasını yapmıştır.
- **22 Haziran** Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait RF-4E Phantom keşif uçağı Suriye tarafından düşürülmüştür.
- **30 Haziran** Cenevre'de "Suriye Eylem Grubu" adı altında uluslararası toplantı düzenlenmiştir.
- **18 Temmuz** Başbakan Erdoğan Rusya'ya bir ziyaret gerçekleştirmiş, ziyaretin birinci gündem maddesini Suriye'de yaşananlar ve Suriye'nin geleceği oluşturmuştur.
- **19 Temmuz** BM Güvenlik Konseyi batılı bazı ülkelerin hazırladığı ve Esad yönetimine ağır silahlar kullanmayı bırakmazsa daha ağır yaptırımlar uygulamayı hedefleyen bir karar tasarısını görüşmüş, ancak Çin ve Rusya'nın vetosu yüzünden BM'nin Suriye konusunda işlevsizliği bir kez daha ortaya çıkmıştır.
- **6 Temmuz** Suriye'nin dostları toplantısının üçüncüsü 100'ü aşkın ülkeden temsilcilerin ve Suriyeli muhalif grupların katılımıyla Paris'te gerçekleştirilmiştir.
- **19 Temmuz** Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 7. maddenin

Suriye'ye yönelik uygulamaya konulmasını öngören tasarı Rusya ve Çin'in vetosu sonucu reddedildi.

- **3 Ağustos** Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Suudi Arabistan tarafından hazırlanan ve Türkiye'nin de destek verdiği 'Suriye karar tasarısı'nı 193 ülkeden 133'ünün evet oyu ile kabul etmiştir.
- **14-15 Ağustos** Cidde'de düzenlenen İslam İşbirliği Teşkilatı 4. Olağanüstü İslam Zirvesi'nde Suriye'nin İİT üyeliği askıya alınmıştır
- **17 Ağustos** Arap Birliği-BM Suriye özel temsilcisi olarak Cezayir'in eski Dışişleri Bakanı Lahdar İbrahimi (Lakhdar Brahimi) atanmıştır
- **30-31 Ağustos** BM'de Suriyeli mültecilerin durumunun ele alındığı görüşmede Dışişleri Bakanı Davutoğlu uluslararası kamuoyundan destek istemiş, ancak bu toplantıda beklenen desteği bulamamıştır.
- **3 Ekim** Esad güçleri ile Özgür Suriye Ordusu arasında çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde, Türkiye sınırındaki Tel Ebyad kasabasının kontrolünün ele geçirilmesi mücadelesinde Suriye ordusunun ateşlediği bir top mermisi Urfa'nın Akçakale ilçesinde bir eve isabet etmiştir. Saldırı sonucunda 5 Türk vatandaşı hayatını kaybederken, 2'si ağır olmak üzere 10 kişi de yaralanmıştır.
- **4 Ekim** TBMM, Suriye konusunda, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesi ve görevlendirilmesine ilişkin bir yıl süreyle izin verilmesini öngören Başbakanlık Tezkeresi'ni kabul etmiştir.
- **4 Ekim** Başbakanlık, Akçakale olayından sonra angajman kuralları doğrultusunda, Suriye'deki hedeflerin anında top atışıyla vurulduğunu bildirmiştir.
- **10 Ekim** Rusya'dan Suriye'ye sefer yapan bir yolcu uçağı F-16 savaş uçakları eşliğinde Ankara'ya inişe zorlanmıştır.
- **8-11 Kasım** Suriyeli tüm muhalifleri birleştirecek ortak bir platform oluşturulması amacıyla Ulusal Devrim İnişiyatifi (UDİ) adı altında Doha'da gerçekleştirilen toplantılar sonucunda, "Suriye Muhalefet ve Devrim Güçleri Ulusal Koalisyonu" adlı yapı teşkil edilmiştir.
- **21 Kasım** Türkiye, Suriye'den kaynaklanabilecek balistik füze tehditlerine karşı hava savunmasının Patriot bataryalarıyla takviyesi için NATO'dan Patriot savunma istemleri konusunda talepte bulunmuştur.
- **Aralık 2012** Suriye'den gelenler için kurulan 13 çadır kent, 1 geçici kabul merkezi ve 1 Adet Konteynerkentte barınanların sayısı 135 bine ulaşmıştır. Bunun yanında 70 bin civarında Suriyeli de kendi imkanları ile Türkiye'nin çeşitli yerlerinde barınma imkanı bulmuştur. Türkiye'nin Suriyeli sığınmacılara yaptığı harcamalar da bu dönem itibarı ile 400 milyon dolara ulaşmıştır.
- **4 Aralık** Kuzey Atlantik Konseyi, Türkiye hava sahasının savunmasının takviyesi amacıyla Patriot savunma sistemlerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi kararı almıştır.
- **12 Aralık** Marakeş'te Suriye'nin Dostları Grubu dördüncü toplantısını yapmıştır.

Notlar

- 1 İç savaşın 2012'de yoğunluğunun artması dolayısıyla mevcut rejimin askeri harcamalarına dair sağlıklı veriler ortaya konulamamaktadır.
- 2 Savaşın başlangıcından bu yana gerek taraf değiştiren gerekse de yaşamını kaybeden onbinlerce asker ve savaşın şiddetinin artışı Suriye Ordusu'nun sahada ne kadar askeri birimi olduğuna dair ortaya sağlıklı veriler koymaya engel teşkil etmekte.
- 3 "Syria suspended from Arab League", *The Guardian*, 12 Kasım 2011.
- 4 "Arab League approves unprecedented Syria sanctions", *The Telegraph*, 27 Kasım 2011.
- 5 "Syria signs deal to allow Arab League observers into country", *The Guardian*, 19 Aralık 2011.
- 6 2011 yılı Arap Birliği'nin Suriye politikası için bkz. Nebi Miş, "Suriye 2011", *Ortadoğu Yıllığı*, Editörler: Kemal İnat ve diğ., Açılım Kitap, İstanbul, 2012, ss. 257-300.
- 7 "Syria: Arab League monitors have made 'mistakes', says Qatari prime minister", *The Telegraph*, 6 Ocak 2012.
- 8 "Qatar emir suggests sending Arab troops to Syria", *Reuters*, 14 Ocak 2012.
- 9 "Arab League Council Resolution 7444, 22 January 2012." <http://www.lcil.cam.ac.uk/sites/default/files/...>
- 10 "Saudi Arabia to withdraw Arab League monitors from Syria", *The Guardian*, 22 Ocak 2012.
- 11 "Gulf states withdrawing monitors from Syria and urge U.N. action", *Los Angeles Times*, 24 Ocak 2012.
- 12 "Arab League proposes new plan for Syrian transition", *Reuters*, 22 Ocak 2012.
- 13 "Syria rejects Arab League plan for power transition; opposition welcomes initiative", *Al Arabia*, 23 Ocak 2012.
- 14 "Arab League suspends Syria monitoring mission", *The Guardian*, 28 Ocak 2012.
- 15 "Arab League Floats Ambitious New Peace Plan for Syria", *The New York Times*, 22 Ocak 2012.
- 16 "U.N. Tentatively Backs a Plan for Syria", *The New York Times*, 2 Şubat 2012.
- 17 "Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League's Proposed Peace Plan", *Security Council*, SC/10536, 4 February 2012, <http://www.un.org/News/Press/docs/2012/sc10536.doc.htm>.
- 18 "Russia, China veto U.N. draft backing Arab plan for Syria", *Reuters*, 4 Şubat 2012.
- 19 "BM Suriye'yi kınama karar tasarısını kabul etti", *BBC*, 17 Şubat 2012.
- 20 "Arab League Steps Up Pressure on Syria and Calls for U.N. Help", *The New York Times*, 12 Şubat 2012.
- 21 "Kofi Annan Appointed Joint Special Envoy of United Nations, League of Arab States on Syrian Crisis", *Secretary-General*, SG/SM/14124, 23 Şubat 2012.
- 22 "Assad tells Annan: no political solution while rebels are 'spreading chaos", *The Guardian*, 10 Mart 2012.
- 23 "Annan: Önceliğimiz Suriye halkı" *Zaman*, 13 Mart 2012.
- 24 "Syria unrest: Kofi Annan calls for China's support", *BBC*, 27 Mart 2012.
- 25 "Suriye'nin kabulü Batı'yı ve muhalifleri tatmin etmedi", *BBC*, 28 Mart 2012.
- 26 "Kofi Annan's six-point plan for Syria", *Al Jazeera*, 27 Mart 2012; "Suriye, barış planını kabul etti", *Habertürk*, 27 Mart 2012.

- 27 "Syrian ceasefire plan still alive, says Kofi Annan after deadline passes", *The Guardian*, 10 Nisan 2012.
- 28 "U.N. Agrees to Send More Cease-Fire Observers to Syria", *The New York Times*, 21 Nisan 2012.
- 29 "Annan: Suriye'de topyekûn savaş yaklaşıyor", *BBC*, 2 Haziran 2012.
- 30 "BM: Suriye'de taraflar barış konusunda isteksiz", *BBC*, 15 Haziran 2012.
- 31 "Rusya Annan'ın Suriye planını kabul etti", *BBC*, 28 Haziran 2012.
- 32 "Syria: Kofi Annan meeting Bashar al-Assad over broken peace plan", *The Telegraph*, 9 Temmuz, 2012.
- 33 "Annan in Tehran for Talks on Syria Peace Plan", *The New York Times*, 10 Temmuz, 2012.
- 34 "Friction at the U.N. as Russia and China Veto Another Resolution on Syria Sanctions", *The New York Times*, 19 Temmuz 2012.
- 35 "U.N. Security Council unanimously gives 'final' extension to Syria mission", *Al Arabiya*, 20 Temmuz 2012
- 36 "İslam İşbirliği Teşkilatı Suriye'nin üyeliğini askıya aldı", *Sabah*, 15 Ağustos 2012.
- 37 "Kofi Annan resigns as Syria envoy", *The Guardian*, 2 Ağustos 2012.
- 38 "Veteran Algerian Statesman to Succeed Annan as Special Syrian Envoy", *The New York Times*, 17 Ağustos 2012.
- 39 "Gül, BM Suriye temsilcisini kabul etti", *Yeni Şafak*, 13 Ekim 2012.
- 40 "Diplomats seek ways to end Syria bloodshed", *Al Jazeera*, 24 Şubat 2012; "Suriye'nin dostları Tunus'ta toplandı", *CNNTürk*, 24 Şubat 2012.
- 41 "Saudi delegation pulls out of 'Friends of Syrian People' in Tunis citing 'inactivity'", *Al Arabiya*, 24 Şubat 2012.
- 42 "Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Londra'da Türk Basın Mensuplarına Hitabı", 23 Şubat 2012, Londra, <http://www.mfa.gov.tr/...>
- 43 "Suriye Annan Planı'nı kabul etti", *BBC*, 27 Mart 2012.
- 44 "Suriye halkına destek sürecektir", *Yeni Şafak*, 1 Nisan 2012; "İşte Suriye Halkının Dostları Grubu sonuç bildirisi", *Zaman*, 1 Nisan 2012; "Suriye'nin dostları toplantısı sona erdi", *Milliyet*, 1 Nisan 2012.
- 45 "Suriye Halkının Dostları Grubu İkinci Konferansı Başkanlık Sonuçları", 1 Nisan 2012, İstanbul, <http://www.mfa.gov.tr/...>
- 46 Cengiz Çandar, "Suriye'nin Dostları 'Annan Planı'nı deldi", *Radikal*, 2 Nisan 2012.
- 47 "Friends of Syria gather to pressure Assad", *Al Jazeera*, 6 Temmuz 2012; "Friends of Syria push for tougher sanctions", *France 24*, 7 Temmuz 2012.
- 48 "Davutoğlu'ndan Rusya ve Çin'e Suriye mesajı", *CNNTürk*, 7 Temmuz 2012.
- 49 "Arab League recognizes Syria's new opposition bloc", *Al Arabia*, 12 Kasım 2012.
- 50 "Friends of Syria recognise opposition", *Al Jazeera*, 12 Aralık 2012.
- 51 "Statement by H.E. Mr. Ahmet Davutoğlu at the Fourth Ministerial Meeting of the Group of Friends of the Syrian People, Marrakech, 12 December 2012", www.mfa.gov.tr/...
- 52 "Geneva conference on Syria: A diplomatic victory for Moscow?", *Ahram Online*, 3 Temmuz 2012.
- 53 Action Group for Syria Final Communiqué, 30.06.2012. <http://www.un.org/News/dh/infocus/Syria/FinalCommuniquéActionGroupforSyria.pdf>

- 54 "Suriye, Cenevre bildirisini memnuniyetle karşıladı", *Zaman*, 5 Temmuz 2012.
- 55 "Suriyeli muhalifler Cenevre Mutabakatı'na karşı", *ntvmsnbc*, 6 Kasım 2012.
- 56 "Syria: dramatic increase reported in foreign arms supplies to Assad regime between 2007-2011", *The Telegraph*, 19 Mart 2012.
- 57 "Why Russia sells Syria arms", BBC, 29 Haziran 2012; "Russia to sell arms to Syria, sales overall to rise", Reuters 17 Ağustos 2011.
- 58 Dmitri Trenin, "Russia's Line in the Sand on Syria: Why Moscow Wants To Halt the Arab Spring", *Foreign Affairs*, 5 Şubat 2012.
- 59 "Suriye'yle ilgili kritik tasarıya çifte veto geldi", *Hürriyet*, 4 Şubat 2012.
- 60 "Russia and China join UN security council effort to end Syrian bloodshed", *The Guardian*, 21 Mart 2012.
- 61 "Lavrov'in Suriye ziyareti Rus basınında", *Dünya Bülteni*, 8 Şubat 2012.
- 62 "Rusya, 3. askeri gemisini Suriye'ye gönderdi", *Sabah*, 30 Aralık 2012.
- 63 "Russia's Putin in China for regional security summit, talks on Syria, Iran, energy ties", *The Guardian*, 5 Haziran 2012.
- 64 "Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov, İran'da", *Zaman*, 13 Haziran 2012.
- 65 "Rusya: Türk uçağının düşürülmesi provokasyon değil", *trttürk*, 26 Haziran 2012.
- 66 "Erdoğan: Rusya Suriye'nin diliyle konuşuyor", *ntvmsnbc*, 26 Haziran 2012.
- 67 "Erdoğan, Putin ile görüştü", *Yeni Şafak*, 18, Temmuz 2012; "Erdoğan - Putin görüşmesi sona erdi", *Milliyet*, 18 Temmuz 2012.
- 68 "ABD'nin istihbaratıyla Suriye uçağı indirildi", *Milliyet*, 11 Ekim 2012; "Suriye uçağı nasıl indirildi?", *Haberturk*, 11 Ekim 2012.
- 69 "Suriye: Türkiye'nin mühimmat iddiası yalan", *BBC*, 12 Ekim 2012.
- 70 "Rusya'dan radar açıklaması", *Türkiye*, 12 Ekim 2012
- 71 Uçakta meşru olmayan unsurlar var, *Hürriyet*, 11 Ekim 2012.
- 72 "Turkey, Seeking Weapons, Forces Syrian Jet to Land", *The New York Times*, 10 Ekim 2012; "Turkey says Syrian jet carried Russian arms, drawing Moscow deeper into crisis", *The Washington Post*, 11 Ekim 2012; "Dangerous Cargo from Moscow: Syrian Jet Incident Ups Turkish-Russian Tensions", *Spiegel Online*, 11 Ekim 2012; "Syrian passenger plane flying from Moscow forced to land in Ankara", *The Guardian*, 11 Ekim 2012.
- 73 "Türkiye'ye Kritik Ziyaret", *Deutsche Welle*, 2 Aralık 2012.
- 74 "Ziyaretini erteledi", *Hürriyet*, 11 Ekim, 2012; Nasuhi Güngör, "Türkiye- Rusya Krizden Barışa Gidebilir mi?", *Star*, 12 Ekim 2012.
- 75 "Moskova, Ankara'ya S-400 satmak istiyor", *Zaman*, 5 Aralık 2012.
- 76 Sami Kohen "Geri adım değil, 'ince ayar'...", *Milliyet*, 5 Aralık 2012.
- 77 "Rusya ile Türkiye, ihtilafa rağmen ilişkileri geliştirmekte kararlı", *Zaman*, 4 Aralık 2012.
- 78 "Rasmussen: Patriotlar Rusya'yı şaşırtmamalı", *Radikal*, 4 Aralık 2012.
- 79 "Putin'den Patriot için Çehov uyarısı", *Taraf*, 4 Aralık 2012.
- 80 "Rusya: Türkiye'nin meşru müdafaa hakkına saygı duyuyoruz", *Zaman*, 5 Aralık 2012.
- 81 "İran'dan Suriye'ye destek açıklaması", *BBC*, 7 Ağustos 2012.
- 82 Hüda Hüseyini, "İran, Esed sonrasına hazırlanıyor", *Eş-Şarkulevsat*, 16 Ağustos 2012 (aktarıldığı yer *Zaman*, 22 Ağustos 2012).
- 83 "İran'dan Suriye itirafı", *Milliyet*, 17 Eylül, 2012; "İran'dan şoke eden Suriye itirafı", *Sabah*, 16 Eylül 2012.

- 84 "Suriye'ye karşı Katar, Türkiye'ye para veriyor", *Milliyet*, 1 Şubat 2012.
- 85 "Statement by the EU High Representative Catherine Ashton welcoming the UN Security Council resolution on Syria authorising the deployment of an advance observation team", *Brussels*, A 172/12, 14 April 2012. [http://consilium.europa.eu/..](http://consilium.europa.eu/)
- 86 http://ec.europa.eu/europeaid/where/neighbourhood/country-cooperation/syria/syria_en.htm
- 87 "France to close embassy in Syria, says Sarkozy", *France24*, 2 Mart 2012.
- 88 "Britain closes its embassy in Syria", *Hurriyet Daily News*, 1 Mart 2012.
- 89 "EU agrees further Syria sanctions", *The Telegraph*, 27 Şubat 2012.
- 90 Yıl içinde Suriye'ye yönelik AB'nin tüm yaptırım kararları için bkz., "EU Restrictive Measures-Syria" http://eeas.europa.eu/delegations/syria/press_corner/eu_restrictive_measures/index_en.htm
- 91 "EU to extend Syria sanctions for three months", *www.eubusiness.com*, 28 Kasım 2012.
- 92 Michale Doran ve Max Boot, "5 Reasons to Intervene in Syria Now", *The New York Times*, 26 Eylül 2012
- 93 "Syria crisis: Obama rejects US military intervention", *BBC*, 7 Mart 2012.
- 94 "Obama vs. Romney on Syria policy", *The Washington Times*, 15 Ağustos 2012.
- 95 "Syria: the crisis and its implications" S. HRG. 112-472, U.S. Government Printing Office, 1 Mart 2012. <http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CHRG-112shrg75019/pdf/CHRG-112shrg75019.pdf>.
- 96 "Syria: what can be done?", *The Guardian*, 10 Şubat, 2012.
- 97 Bu makalenin Suriye-Türkiye ilişkileri ile ilgili kısmında, Türk Dış Politikası Yıllığı için yazılan makaleden yararlanılmıştır: bkz. Nebi Miş, "Türkiye'nin Suriye ve Lübnan Politikası 2012", Türk Dış Politikası Yıllığı, SETA, Ankara, 2013.
- 98 Ahmet Davutoğlu, "2013 Yılına Girerken Dış Politikamız: Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık", s. 66, Aralık 2012; http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf
- 99 Nebi Miş, "Suriye 2011", *Ortadoğu Yıllığı* 2011, Yıl: 7, Sayı: 7, Açılım Kitap, İstanbul, 261-300
- 100 Bkz. "Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun TBMM Genel Kurulu'nda Suriye'deki Olaylar Hakkında Yaptığı Konuşma", 26 Nisan 2012", <http://www.mfa.gov.tr/...>
- 101 "Arap Ligi Dışişleri Bakanları Konseyi'nin 22 Ocak 2012 Tarihinde Suriye Konusunda Aldığı Karar Hk." No: 26, 24 Ocak 2012, <http://www.mfa.gov.tr/...>
- 102 "Syria resolution vetoed by Russia and China at United Nations", *The Guardian*, 4 Şubat 2012.
- 103 "Erdoğan, Medvedev ile Suriye'yi görüştü", *Radikal*, 8 Şubat 2012.
- 104 "Aramızı Kardeşler bozdu", *Hürriyet*, 28 Şubat 2012.
- 105 "Is Syria fated to be a second Bosnia?", *The Telegraph*, 1 Mart 2012.
- 106 "Bosna'da olduğu gibi gecikmemeli", *Habertürk*, 1 Nisan 2012; "Davutoğlu: Suriye'de uluslararası camia gecikmemelidir", *Zaman*, 1 Nisan 2012.
- 107 Ak Parti dönemi dış politikasının temel çerçevesini belirleyen kavramsal bir haritalandırma için bkz. Murat Yeşiltaş ve Ali Balcı "Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", *Bilgi*, Sayı: 23, Kış, 2011, ss. 9 – 34.
- 108 "Suriye'ye müdahale olasılığı masada", *Sabah*, 26 Şubat, 2012.

- 109 "Ortadoğu'da değişimi biz yöneteceğiz", *Sabah*, 26 Nisan 2012.
- 110 Sedat Ergin, "Ortadoğu'nun yeni sahibi biz miyiz?" *Hürriyet*, 1 Mayıs 2012.
- 111 "Kofi Annan's six-point plan for Syria", *Al Jazeera*, 27 Mart 2012.
- 112 "UN to vote on Syria monitors as both sides allege ceasefire breaches", *The Guardian*, 14 Nisan 2012.
- 113 "BMGK, Hule'deki katliamı şiddetle kınadı", *Yeni Şafak*, 28 Mayıs 2012.
- 114 "Erdoğan: Sınır ihlali oldu gereken adımları atacağız", *Zaman*, 11 Nisan 2012.
- 115 "Türkiye, Suriyeli diplomatları sınır dışı ediyor", *Milliyet*, 30 Mayıs 2012.
- 116 "Muallim: Türkiye, yaşadığımız sorunun bir parçası", *Radikal*, 10 Nisan 2012.
- 117 "Esad: Keşke düşürmeseydik" (Utku Çözer röportaj), *Cumhuriyet*; 3 Temmuz 2012; "Vurduk sonra Türk olduğunu anladık", *Hürriyet*, 23 Haziran 2012.
- 118 "Vurduktan sonra Türk olduğunu anladık", *Hürriyet*, 23 Temmuz 2012.
- 119 "Türk Uçağı nasıl düşürüldü", *Hürriyet*, 10 Temmuz 2012
- 120 "Başbakan Erdoğan: Türkiye'nin angajman kuralları değişmiştir", *Zaman*, 26 Haziran 2012
- 121 "İktidar ve muhalefeti uçak krizi buluşturdu", *Radikal*, 25 Haziran 2012.
- 122 "Dünyanın gözü NATO toplantısında", *Yeni Şafak*, 26 Haziran 2012; "Esed'i misilleme korkusu sardı", *Yeni Şafak*, 26 Haziran 2012.
- 123 Mustafa Ünal, "Davutoğlu ile Suriye...", *Zaman*, 1 Temmuz, 2012.
- 124 Nuh Yılmaz, "Türk dış politikasında yeni dönem: Âkil Güç ", *Star*, 5 Eylül 2012.
- 125 "Sınır harbi", *Yeni Şafak*, 30 Haziran 2012.
- 126 Mustafa Ünal, "Davutoğlu ile Suriye...", *Zaman*, 1 Temmuz, 2012.
- 127 "Rasmussen, Suriye'yi kınadı", *Zaman*, 26 Haziran 2012; "NATO Türkiye'ye destek ifade etti", *BBC*, 26 Haziran 2012.
- 128 "EU condemns Syria for downing Turkish jet but will not intervene", *The Guardian*, 25 June 2012.
- 129 "Akçakale'ye Suriye bombası: 5 ölü", *Yeni Şafak*, 4 Ekim, 2012; "Erdoğan'dan Akçakale açıklaması", *Yeni Şafak*, 4 Ekim, 2012.
- 130 Aslı Aydıntaşbaş, "Türkiye'nin Başka Şansı Yoktu", *Milliyet*, 4 Ekim 2012.
- 131 Sami Kohaen, "Suriye ile 'sınırlı' 'savaş' durumu", *Milliyet*, 9 Ekim 2012.
- 132 "Suriye'ye anında karşılık", *Yeni Şafak*, 4 Ekim 2012.
- 133 Türkiye, Suriye'ye karşılık verdi, *BBC*, 4 Ekim 2012.
- 134 "Dünyadan itidal çağrılar", *BBC*, 4 Ekim 2012; "Taraflar krizin uzamasından yana değil", *BBC*, 4 Ekim 2012; "Suriye'ye kınama, Türkiye'ye itidal mesajları", *BBC*, 4 Ekim 2012.
- 135 "Batı, Suriye'ye müdahale konusunda isteksiz", *BBC*, 4 Ekim 2012.
- 136 "Beşar Esad'ın yerine Faruk Şara geçsin", *Milliyet*, 7 Ekim 2012.
- 137 Sedat Ergin, Suriye politikasına yeni ayar, *Hürriyet*, 9 Ekim 2012.
- 138 "Beşar Esad'ın yerine Faruk Şara geçsin", *Milliyet*, 7 Ekim, 2012; Taha Kılınc, "Suriye için Faruk El Şara formülü", *USA Sabah*, 11 Ekim 2012.
- 139 "Al-Sharaa, the alternative?", *Al-Ahram Weekly*, 18-24 Ekim 2012, Issue No. 1119; "Türkiye'nin adayı Faruk Şara kimdir?", *BBC*, 8 Ekim 2012.
- 140 "Şara formülü krizi bitirir", *Yeni Şafak*, 11 Ekim 2012.

- 141 "Turkey requested Nato missile defences over Syria chemical weapons fears", *The Guardian*, 2 Aralık, 2012
- 142 "Turkey requests Nato Patriot missiles", *The Guardian*, 21 November 2012; "Nato to consider Turkey's Patriot missile request", *BBC*, 21 Kasım 2012.
- 143 "Syria crisis: Nato approves Patriots for Turkey", *BBC*, 4 Aralık 2012.
- 144 "Nato deploying Patriot missiles to Turkey-Syria border", *BBC*, 4 January 2012
- 145 "Suriye'den 'Türkiye sınırına patriot' açıklaması", *Milliyet*, 23 Kasım 2012.
- 146 "Leading Syrian regime figures killed in Damascus bomb attack", *The Guardian*, 18 Temmuz 2012.
- 147 "Barzani Suriye Kürtlerini birleştiriyor", *Yeni Şafak*, 10 Temmuz 2012; "Barzani, Suriye Kürtleri'ni birleştirdi!", *Radikal*, 12 Temmuz 2012.
- 148 İhsan Dağı, "Hazır mısınız Kürt devletine?" *Zaman*, 24 Temmuz 2012.
- 149 "Erdoğan: Kuzey Suriye'ye ilişkin bütün tedbirler alınmaktadır", *Zaman*, 26 Temmuz 2012.
- 150 "Başbakan: Suriye'nin kuzeyinde bir oluşuma izin vermeyiz", *Zaman*, 26 Temmuz 2012.
- 151 "PYD Eş başkanı: Türkiye tarafından muhatap alınmak isteriz", *Hürriyet*, 3 Ağustos 2012;
- 152 "Davutoğlu: PKK'ya bırakmayız", *Bugün*, 25 Ağustos 2012.
- 153 Patrick Seale, "The Collapse of Turkey's Middle East Policy", *Middle East Online*, 12 Eylül 2012; Mensur Akgün, Suriye sorununa Müdahil olmasaydık, *Star*, 6 Ağustos 2012;
- 154 "Güvenlik zirvesinde Suriye konuşuldu", *Zaman*, 26 Temmuz 2012; "Ankara'nın gündemi Suriye ve PKK", *Zaman*, 26 Temmuz 2012 .
- 155 Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, "Ülkemize Sığınan Suriye vatandaşlarının Barındıkları Çadır kentler Hakkında İnceleme Raporu", 24. Dönem 2. Yasama Yılı 2012. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/28_02_2012_1.pdf
- 156 <http://www.unhcr.org/pages/49da0e466.html>.
- 157 Taner Kılıç, "Suriyeli mülteciler sorunu", *Radikal*, 10 Mart 2012.
- 158 Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, "Ülkemize Sığınan Suriye vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu", 24. Dönem 2. Yasama Yılı 2012. http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/docs/2012/raporlar/28_02_2012_1.pdf.
- 159 Ahmet Davutoğlu, " 2013 Yılına Girerken Dış Politikamız: Dışişleri Bakanlığı'nın 2013 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu'na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kıtıptıçık", s. 66, Aralık 2012; http://www.mfa.gov.tr/site_media/html/butce_2013.pdf
- 160 " Müdahale çağrısı", *Habertürk*, 20 Ağustos 2012.
- 161 "Davutoğlu: Tarihi fırsat kaçtı", *Sabah*, 1 Eylül 2012.
- 162 "Hiçbir yerde böyle kamp görmedim", *Milliyet*, 14 Eylül 2012.
- 163 "BM'den Davutoğlu'na Suriye teşekkürü", *Akşam*, 25 Eylül 2012.
- 164 Suriye'de 2012 yılı için rakamsal verilerle ilgili bkz. Ali Hussein Bakeer ve diğ., "Suriye'de Kâbusa Doğru? Suriye'nin İçinde Bulunduğu Kritik Durum ve Olası Senaryolar", USAK Ortadoğu ve Afrika Araştırmaları Merkezi, USAK Raporları No: 13-01, Şubat 2013.